

**TÜRKİYE'DE SERBEST BÖLGELER,
PERFORMANSLARI VE SERBEST
BÖLGE UYGULANABİLİRLİĞİ
AÇISINDAN ESKİŞEHİR ORGANİZE
SANAYİ BÖLGESİ**

Cüneyt Naci ÇAKMAKLISOY
(Yüksek Lisans Tezi)

Eskişehir, 2001

**TÜRKİYE'DE SERBEST BÖLGELER, PERFORMANSLARI VE
SERBEST BÖLGE UYGULANABİLİRLİĞİ AÇISINDAN
ESKİŞEHİR ORGANİZE SANAYİ BÖLGESİ**

Cüneyt Naci ÇAKMAKLISOY

**Yüksek Lisans Tezi
İktisat Anabilim Dalı
Danışman: Yrd.Doç.Dr.Muharrem AFŞAR**

**Eskişehir
Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Eylül-2001**

YÜKSEK LİSANS TEZ ÖZÜ**TÜRKİYE’DE SERBEST BÖLGELER, PERFORMANSLARI VE SERBEST
BÖLGE UYGULANABİLİRLİĞİ AÇISINDAN ESKİŞEHİR ORGANİZE
SANAYİ BÖLGESİ****Cüneyt Naci ÇAKMAKLISOY****İktisat Anabilim Dalı****Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eylül-2001****Danışman: Yrd.Doç.Dr.Muharrem AFŞAR**

Uluslararası ticaretin giderek yaygınlaştığı günümüzde yurt içi ve yurt dışı rekabetin bir sonucu olarak piyasalarda yeni ticari olguların meydana gelmesi söz konusu olmuştur. Bu bağlamda bir çok gelişme yolunda olan ve gelişmiş ülkelerde “serbest bölge” olarak nitelendirilen alanlar kurulmaya başlanmıştır. Ülkemizde de uygulamaların giderek yaygınlaştığı bu konu tezimizde üç bölüm altında incelemeye alınmıştır.

Tezin birinci bölümünde serbest bölge konusu teorik olarak ele alınmış, ikinci bölümde ise ülkemizdeki serbest bölge uygulamalarına değinilerek serbest bölgelerin performansları hakkında bilgiler verilmiştir. Üçüncü ve son bölümde ise serbest bölgenin uygulanabilirliği yönünden Eskişehir Organize Sanayi Bölgesi incelenmiştir.

ABSTRACT

Because of the internal and external competitions in these days, in which international trade is expanding rapidly, new trading systems have taken place in the markets. Related to this subject, the marketing areas, called free zones, have been established in developing and developed countries. This subject, which is becoming wide spread in our country, has been studied in three chapters this thesis.

First of all the subject of free-zones has been studied theoretically, later free-zone performance has been explained by looking at free-zone applications in our country, at the end, Eskişehir Organized Industrial area has been observed in applicability of free-zone.

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

Cüneyt Naci ÇAKMAKLISOY'un "Türkiye'de Serbest Bölgeler, Performansları ve Serbest Bölge Uygulanabilirliği Açısından Eskişehir Organize Sanayi Bölgesi" başlıklı tezi 06 Kasım 2001 tarihinde, aşağıdaki jüri tarafından Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca, İktisat (Uluslararası İktisat) Anabilim Dalında, yüksek lisans tezi olarak değerlendirilerek kabul edilmiştir.

İmza

Üye (Tez Danışmanı) : Yrd.Doç.Dr.Muharrem AFŞAR

Üye : Prof.Dr.Kemal YILDIRIM

Üye : Doç.Dr.Nuri ÇALIK

~~Prof.Dr.Ömer Zühtü ALTAN~~
~~Anadolu Üniversitesi~~
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

İÇİNDEKİLER

ÖZ	ii
ABSTRACT	iii
JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI	iv
ÖZGEÇMİŞ	v
TABLolar VE GRAFİKLER LİSTESİ	xi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

SERBEST BÖLGE KAVRAMI

1. SERBEST BÖLGE TANIMI	2
2. SERBEST BÖLGELERİN KURULUŞ AMAÇLARI	3
3. SERBEST BÖLGELERİN FONKSİYONLARI	4
3.1. Re-Export İmkanları	4
3.2. İthalatı Kolaylaştırma ve İthalat Halkası Oluşturma	4
3.3. Dağıtım Kanalı Halkası Oluşturma	4
4. SERBEST BÖLGENİN EKONOMİK YÖNDEN DEĞERLENDİRMESİ	5
4.1. Serbest Bölgelerin Ülke Ekonomilerine Sağladığı Katkılar	5
4.1.1. Dış Ticaret Açısından	5
4.1.1.1. İhracat	5
4.1.1.2. İthalat	6

4.1.2.	Katma Değer Açısından	6
4.1.3.	Re-Export Açısından	6
4.1.4.	İstihdam Açısından	7
4.1.5.	Yabancı Sermaye ve Teknoloji Transferi Açısından	7
4.1.6.	Yeni Politikaların Denenmesi Açısından	7
4.2.	Serbest Bölgelerin Ülke Ekonomileri Üzerindeki Olumsuz Etkileri	7
4.2.1.	İthalat Etkisi	8
4.2.2.	İhracatın El Değiştirmesi	8
4.2.3.	Kanun Dışı Faaliyetleri Arttırma	8
4.2.4.	Çevre Kirliliği Etkisi	8
5.	SERBEST BÖLGELERİN TARİHSEL GELİŞİMİ	9
5.1	Dünyada Serbest Bölgelerin Tarihçesi	9
5.2.	Dünyada Serbest Bölge Uygulamaları	11
5.3.	Türkiye’de Serbest Bölgelerin Tarihsel Gelişimi	13
5.3.1.	1980 Öncesi Dönem	13
5.3.2.	1980 Sonrası Dönem	15

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE SERBEST BÖLGE MODELLERİ VE PERFORMANSLARI

1.	TÜRKİYE’DE SERBEST BÖLGE MODELLERİ	18
2.	TÜRKİYE’DE SERBEST BÖLGE UYGULAMALARI	18
2.1.	Kamu Arazisi Üzerinde Altyapı Giderlerinin Devletçe Karşılandığı Serbest Bölgeler	19

2.1.1.	Mersin Serbest Bölgesi	19
2.1.2.	Antalya Serbest Bölgesi	20
2.2.	Kamu Arazisi Üzerinde Özel Sektör Tarafından Yap-İşlet-Devret Modeliyle Kurulan Serbest Bölgeler	21
2.2.1.	Ege Serbest Bölgesi	21
2.2.2.	İstanbul Atatürk Havalimanı Serbest Bölgesi	21
2.2.3.	Trabzon Serbet Bölgesi	22
2.2.4.	Doğu Anadolu Serbest Bölgesi	23
2.2.5.	Samsun Serbest Bölgesi	23
2.2.6.	Adana Yumurtalık Serbest Bölgesi	23
2.3.	Özel Sektör Arazisi Üzerinde Tüm Giderlerin Özel Sektörce Karşılandığı Serbest Bölgeler	24
2.3.1.	İstanbul Deri ve Endüstri Serbest Bölgesi	24
2.3.2.	Mardin Serbest Bölgesi	25
2.3.3.	İzmir Menemen Deri Serbest Bölgesi	25
2.3.4.	Rize Serbest Bölgesi	25
2.3.5.	İstanbul Trakya Serbest Bölgesi	26
2.3.6.	Kayseri Serbest Bölgesi	26
2.3.7.	Avrupa Serbest Bölgesi	27
2.3.8.	Gaziantep Serbest Bölgesi	27
2.4.	İMKB-Uluslararası Menkul Kıymetler Serbest Bölgesi	28
3.	TÜRKİYE'DE SERBEST BÖLGE UYGULAMALARININ PERFORMANSLARI	29
3.1.	Serbest Bölgelerin Yıllık Ticaret Hacimleri	29

3.1.1. Serbest Bölgelerin Toplam Ticaret Hacmindeki Değişmeleri	32
3.1.2. Serbest Bölgelerin Ticaret Hacminin Ükelere Göre Dağılımı	35
3.1.3. Serbest Bölgelerin Ticaret Hacminin Sektörlere Göre Dağılımı	37
3.2. Serbest Bölge Kullanıcılarının Faaliyet Konularına Göre Dağılımı	39
3.3. Serbest Bölgelerde Çalışan Personel Sayısı	41

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SERBEST BÖLGELERİN KURULMA KOŞULLARI VE ESKİŞEHİRDE SERBEST BÖLGE UYGULANABİLİRLİĞİ

1. SERBEST BÖLGELERDE KURULUŞ YERİ KRİTERLERİ	43
2. SERBEST BÖLGELERE UYGULANAN MUAFİYET, TEŞVİK VE AVANTAJLAR	45
2.1. Serbest Bölgelerde Uygulanan Vergisel Nitelikteki Muafiyetler ve Avantajlar	46
2.2. Serbest Bölgelerde Uygulanan Diğer Avantajlar	48
3. UYGULAMADA SERBEST BÖLGE TÜRLERİ	50
3.1. Serbest Ticaret Bölgeleri	51
3.2. Serbest Üretim Bölgeleri	52
3.3. Diğer Uygulamalar	54
4. ESKİŞEHİR İLİNİN YAPISAL ANALİZİ VE ESKİŞEHİR'DE SERBEST BÖLGE UYGULANABİLİRLİĞİ	55

4.1. Coğrafi Yapı	55
4.2. Sosyo-Ekonomik Yapı	56
4.2.1. Demografik Yapı	56
4.2.2. Ekonomik Yapı	57
4.2.2.1. Tarım	57
4.2.2.2. Madencilik	57
4.2.2.3. Ticaret	58
4.2.2.4. Sanayi	59
4.3. Serbest Bölgenin Uygulanabilirliği Açısından Eskişehir Organize Sanayi Bölgesi	62
SONUÇ	69
EKLER	71
KAYNAKÇA	80

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1:	Bölgeler İtibariyle Yıllık Ticaret Hacimleri (1000 ABD \$)	31
Tablo 2:	Toplam Ticaret Hacmindeki Değişmeler (1000 ABD \$)	33
Tablo 3:	Ticaret Hacminin Ülkelere Göre Dağılımı (1000 ABD \$) 2000 Ocak-Ekim	36
Tablo 4:	Ticaret Hacminin Sektörlere Göre Dağılımı (1000 ABD \$) 2000 Ocak-Ekim	38
Tablo 5:	Serbest Bölge Kullanıcılarının Faaliyet Konularına Göre Dağılımı (2000 Ekim)	39
Tablo 6:	Serbest Bölgelerimizde Çalışan Personel Sayısı	41
Tablo 7:	Şehir ve Köy Nüfusları İle Yüzölçümü ve Nüfus Yoğunluğu (1997)	56
Tablo 8:	Bazı Ürünlerin Ulusal Üretiminde Eskişehir'in Payı . . .	61

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik 1:	Yıllar İtibariyle Ticaret Hacimleri (1000 ABD \$)	32
Grafik 2:	Toplam Ticaret Hacmindeki Değişmeler (1000 ABD \$)	34
Grafik 3:	Serbest Bölge Kullanıcılarının Faaliyet Konularına Göre Dağılımı	40
Grafik 4:	Serbest Bölgelerimizdeki Personel Sayısının Dağılımı	42

GİRİŞ

Son yıllarda küreselleşmenin etkisi sonucu, mal ve hizmet ticareti bölgeler ve ülkeler bazında hızla artma eğilimi göstermeye başlamıştır. Küreselleşen dünya içerisinde yer almaya çalışan ülkeler bu artan ticari akımlardan pay alabilme noktasında yeni stratejilere yönelmişlerdir. Gerek gelişmiş gerekse gelişme yolunda olan ülkelerde kalkınma aracı olarak kullanılmaya başlayan serbest bölge konusu çalışmamızda üç ayrı bölümde ele alınmıştır.

Serbest bölge olgusu hakkında bilgi verilmeye çalışıldığı tezin ilk bölümünde serbest bölge kavramı üzerinde durularak serbest bölgelerin kuruluş amaçları, fonksiyonları, ekonomik yönden değerlendirilmesi yapılmıştır. Ayrıca dünyadaki ve Türkiye'deki serbest bölgelerin tarihsel gelişiminden bahsedilmiştir.

Tezin ikinci bölümünde Türkiye'deki mevcut serbest bölge modelleri ve bu modellere dayanarak ülkemizin çeşitli yerlerinde kurulu bulunan serbest bölge uygulamaları hakkında bilgiler sunulmuş, bunun yanında bazı verilerin ışığı altında sözkonusu uygulamaların performansları üzerinde durulmuştur.

Üçüncü ve son bölümde ise serbest bölge kuruluş yeri kriterlerinin serbest bölgelerin oluşumundaki önemi vurgulanmış ve bu önem çerçevesi içerisinde serbest bölgelerde uygulanan muafiyet, teşvik ve avantajlara değinilerek uygulamada karşımıza çıkan serbest bölge türleri açıklanmış; son olarak da Eskişehir ili tanıtılarak Eskişehir Organize Sanayi Bölgesinin serbest bölgenin uygulanabilirliği açısından değerlendirilmesi yapılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

SERBEST BÖLGE KAVRAMI

1. SERBEST BÖLGE TANIMI

En yaygın tanımıyla “Serbest Bölge”, herhangi bir ülkenin ulusal egemenlik sınırları içerisinde bulunmakla birlikte, bu ülkenin gümrük sınırları dışında kalan; genellikle uluslararası liman veya havaalanı yakınlarında tesis edilen; firmaların çeşitli ithalat ve ihracat kısıtlamalarına maruz kalmaksızın, yoğun rekabet koşullarının yaşandığı uluslararası pazarlara girebilmelerine imkan sağlayan; endüstriyel park ve transit yükleme merkezi niteliğindeki, gümrük vergisi vb. sınırlayıcı faktörlerin en aza indirildiği “belirli alanlar” dır.¹

Değişik ülkelerdeki serbest bölge uygulamaları arasında “gümrük hattı dışında sayılma” ve “özel teşviklerin sağlanması” gibi ortak özellikler bulunmakla beraber, ülkelerin ekonomi ve ticaret politikalarının yanı sıra, sosyal ve siyasal durumlarına göre’de bazı farklılıklar bulunabilmektedir. Serbest bölge uygulamaları arasındaki bu farklılıklar nedeniyle serbest bölge ile ilgili terminolojide büyük bir çeşitlilik bulunmaktadır. Halen yirmiye yakın terim genellikle serbest bölge olarak bilinen uygulamayı tanımlamak için kullanılmaktadır. Benzer anlamda olan bu terimlerden bazıları aşağıda verilmiştir.²

- Serbest bölge (free zone)
- Serbest liman (free port)

¹Ahmet Hakan ATİK, *Serbest Bölge ve Türkiye’de Serbest Bölgeler*, (Ankara: Araştırma Müdürlüğü, Ocak 1998), s.1. GA-98-1-1.

²Yüksel AKÇA ve Engin ERTEKİN, *Soru ve Cevaplarla Türkiye’de Serbest Bölgeler*, (Dış Ticaret Müsteşarlığı, Serbest Bölge Genel Müdürlüğü, Dış Ticaret Vakfı, 1998), s.10.

- Gümrüksüz bölge (customs free zone)
- İhraç ürünleri işleme bölgesi (export processing zone)
- Dış ticaret bölgesi (foreign trade zone)
- Serbest ekonomik bölge (free economic zone)
- Serbest üretim bölgesi (free production zone)
- Serbest ticaret bölgesi (free trade zone)
- Endüstriyel serbest bölge (industrial free zone)
- İkiz fabrika (maguiladora)
- Özel ekonomik bölge (special economic zone)
- Vergisiz ticaret bölgesi (tax free trade zone)
- Vergisiz bölge (tax free zone)
- Gümrüksüz havaalanı (customs free airport)
- Yabancı yatırım bölgesi (foreign access zone)

2. SERBEST BÖLGELERİN KURULUŞ AMAÇLARI

Bir ülkede serbest bölge kurulmasındaki temel iktisadi mantık özellikle sanayi malları üretim ve ihracatının arttırılmasına yönelik olarak, sözkonusu ülkenin ihtiyaç duyduğu yabancı sermaye girişini teşvik etmektir. Bunun yanı sıra, ekonominin yapısına ve özelliklerine bağlı olarak, istihdam imkanları, ödemeler bilançosuna katkı ve teknoloji transferi, bölgesel gelişmişlik farklarını giderme konusundaki etkilerde serbest bölgelerin kuruluş nedenleri arasında gösterilmektedir.³

Serbest bölge kurulmasıyla birincil amaç olarak neyin hedeflenmiş olduğu hususu, ülkenin tercihlerine göre belirlenmektedir. Bazı ülkeler için ihracatı arttırmak birincil amaç olabileceği gibi, bazı ülkelerde kurulan serbest bölgeler ithalatı arttırmaya yönelik faaliyet gösterebilmektedir. Kimi ülkeler içinse teknoloji transferi birinci amaç olabilmektedir.⁴

³ATİK, a.g.e., s.1.

⁴Aynı, s.2.

3. SERBEST BÖLGELERİN FONKSİYONLARI

Serbest bölgeler fonksiyonellik açısından değerlendirildiğinde üç temel fonksiyon göze çarpmaktadır. Bunlar; Re-export imkanları, ithalatı kolaylaştırma ve ithalat halkası oluşturma, dağıtım kanalı halkası oluşturmadır. Şimdi bunları kısaca inceleyelim.

3.1. Re-Export İmkanları

İthalatı gümrük vergisine bağlı mallarda tarife duvarlarının dışında kalması bakımından serbest bölgeler; re-export konusunda yasal cennetlerdir. Çünkü, ithalatçı ya da ihracatçıların bu bölgelerde alım satımını yaptıkları malları bir başka ülkeye göndermeleri, gümrük vergisini, yalnızca ithalatı yapan son ülkede ödenmiş olması nedeniyle, bire indirgemektedir. Aksi halde mal kaç alım satım işlemi geçirmiş ise o kadar ülkeyi dolaşmış olacağından, ödenecek ithalat vergileride o denli artacaktır. Bu nedenle, re-export işlemleri serbest bölgelerin en önemli fonksiyonu konumundadır.⁵

3.2. İthalatı Kolaylaştırma ve İthalat Halkası Oluşturma

Mamullerin sergilenme ve benzeri gösterim imkanları çerçevesinde, ithalat kolaylaşmaktadır. Ayrıca mal türlerinin çokluğu, yakında depolanmış olması, ulaşım süresinin en aza indirgenmesi gibi nedenlerle serbest bölgelerin bulunduğu ülke pazarına ithalat artış eğilimi gösterebilmektedir.⁶

3.3 Dağıtım Kanalı Halkası Oluşturma

Dağıtım kanalı oluşturma ise, serbest bölgelerde üretim yapılması durumunda daha çok önem kazanmaktadır. Her ne kadar depolama, re-export ve montaj gibi çalışmalarda da dağıtım kanalının bir halkası olarak merkezi dağıtım-pazarlama faaliyetleri yer almakta ise de üretim söz konusu olduğunda konu farklı bir boyut kazanabilmektedir. Çünkü, üretim yapılan malların hem iç pazara hemde dünya pazarlarına dağıtımını zorunluluğu

⁵ Aynı, s.3.

⁶ Aynı.

ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle, üretimin hangi pazarlara yakın serbest bölgede gerçekleştirileceği önem kazanmaktadır.⁷

4. SERBEST BÖLGENİN EKONOMİK YÖNDEN DEĞERLENDİRMESİ

Serbest bölgenin ekonomik yönden değerlendirilmesi incelenirken, serbest bölgenin kuruldukları ülke ekonomilerine sağladığı katkılar ve serbest bölgenin ülke ekonomisi üzerindeki olumsuz etkileri ele alınacaktır.

4.1. Serbest Bölgelerin Ülke Ekonomilerine Sağladığı Katkılar

Serbest bölgenin ülke ekonomilerine sağladığı katkıları; Dış ticaret (ihracat-ithalat), katma değer, re-export, istihdam, yabancı sermaye ve teknoloji transferi, yeni politikaların denenmesi başlıkları altında inceleyebiliriz.

4.1.1. Dış Ticaret Açısından

Dış ticaret açısından serbest bölgelerin ülke ekonomilerine sağladığı katkılar ihracat ve ithalat olarak 2 başlık altında inceleyebiliriz.

4.1.1.1. İhracat

Serbest Bölgelerden yapılan ihracat, hem ihracat gelirlerinin artmasını hem de ihracat pazarlarının genişlemesini sağlayacaktır. Serbest bölgelerin yaratacağı ihracat geliri, serbest bölgelerde kurulu bulunan yerli ve yabancı üretici ve ihracatçı firmaların, gerek hammadde ve diğer girdiler, gerekse yarı mamul ve mamul mal ihtiyacını ana ülkeden karşıladıkları oranda artabilir. Bunun yanında serbest bölgelerin sağladığı kolaylıklar, serbest bölgelerden yapılan ihracatın artmasında önemli etken olmaktadır.⁸

⁷ Aynı.

⁸ Aynur GÜLDAMLA, "Serbest Bölgenin Kurulması ve Ekonomik Değerlendirme", (Uzmanlık Tezi, Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı, 1994), s.52.

4.1.1.2 İthalat

Serbest bölgelerden evsahibi ülkeye ithalat iki şekilde olabilmektedir. Serbest bölgede üretilen ile yurtdışından getirilen malların ev sahibi ülkeye ithali söz konusu olmaktadır. Böylece her 2 grup malında ülkeye en uygun zaman, miktar ve fiyatta ithal edilmesi kolaylığı bulunmaktadır. İthal edilen mallar arasında uygun fiyatta üretim girdilerinin bulunması üretim maliyetlerinin düşmesine neden olurken, bunun doğal sonucu olarakta ithalatta ucuzlama gözlenecektir.⁹

4.1.2. Katma Değer Açısından

Serbest bölgelerin kuruldukları ülke ekonomileri üzerinde oluşturacağı diğer bir etkide ülkede yaratacağı katma değerdir.

Katma değeri oluşturan başlıca unsurlar, bölgede çalışanlara ödenen ücretler, hamadde, malzeme gibi ülkeden sağlanan gereksinmeler, arazi kirası ve diğer bölge gelirleri ile bölge kârının ülke ekonomisinde yeniden değerlendirilmesi sonucu ortaya çıkan ek katma değerdir. Ancak, serbest bölge katma değerinin yaratılmasında en önemli etkenin ücretler olduğu ileri sürülmektedir.¹⁰

4.1.3. Re-Export Açısından

Bir dış ticaret işlemi olan re-export dış ülkelerden gelen malların işlenerek, tasniflenerek veya üretilip başka bir mamüle dönüştürülerek tekrar ihraç edilmesinde, Serbest Bölge, gümrük ve diğer mevzuatlar ile maliyet açısından yerli ülkeden çok daha cazip ve uygundur.¹¹

⁹Aynı, s.53.

¹⁰Aynı, s.51.

¹¹Mehmet DEMİREL, Serbest Bölgelerin Değerlendirilmesi ve Firma Seçimi, (Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı, Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü, 1993), s.8.

4.1.4. İstihdam Açısından

Serbest bölgelerin yapısına bağlı olarak, gerek ticari gerekse üretim yönlü olmaları nedeniyle kuruldukları yörenin istihdamını artırıcı rol oynadıkları görülmektedir.¹² Ticari ve üretim faaliyetleri sonucu sağlanan doğrudan istihdamın yanında, bu faaliyetlerin ülke içindeki etkisi sonucu dolaylı istihdam da oluşabilmektedir.

4.1.5. Yabancı Sermaye ve Teknoloji Transferi Açısından

Serbest bölgelerdeki yabancı sermaye, uluslararası ilişkilerin geliştirilmesi, yeni pazarlara girilmesi, teknoloji transferinin sağlanması, teknoloji değişimlerin izlenilebilmesi ve dış kredi olanaklarının genişletilmesi açısından yararlı görülmektedir. Serbest bölgelerde yabancı sermaye ile birlikte teknoloji girişi de sağlanmakla beraber önemli olan konu, bu teknolojinin ülke ekonomisi ile birleşebilmesi, başka bir deyişle girişimci, mühendis ve işçilerin bilgi ve beceri düzeylerini yükseltebilmesidir.¹³

4.1.6. Yeni Politikaların Denenmesi Açısından

Ülke ekonomilerinin tümü için hemen uygulama güçlüğü bulunan bazı yeni ekonomik politikaların uygulanmasında da serbest bölgelerden yararlanılmaktadır. Böylece, denemeler sonucunda sakıncaları belirlenerek geliştirilecek yeni politikalar, daha az riskli olarak ülke düzeyine uygulanabilmektedir.¹⁴

4.2. Serbest Bölgelerin Ülke Ekonomileri Üzerindeki Olumsuz Etkileri

Serbest bölgelerin ülke ekonomilerine sağlayacakları katkıların yanında sebep olabilecekleri bazı olumsuz etkilerde bulunmaktadır. Şimdi bunları kısaca inceleyelim.

¹²GÜLDAMLA, a.g.e., s.53.

¹³Aynı, s.56.

¹⁴Aynı, s.58.

4.2.1. İthalat Etkisi

Serbest bölgelerde faaliyet gösteren yerli ve yabancı firmaların rekabet ortamı içinde çalıştıkları gözönüne alındığında, kullanacakları hammadde ve girdileri, serbest bölgeye ev sahibi ülkeden daha ucuza üreten ve satan diğer ülkelerden satın almaları söz konusu olacak bu durum ise serbest bölgelerdeki ithalat eğiliminin, ülkenin geri kalan kısmının ithalat eğilimine oranla daha yüksek olması sonucunu doğurabilecektir.¹⁵

4.2.2. İhracatın El Değiştirilmesi

Serbest bölgede yatırım yapan yabancı firmaların buldukları ülkenin yani yerli ülkenin girdilerini kullanarak aynı mamulü üretmesi ve yerli ülkenin kontrolü altında pazara girmesi sonucu, yabancı firmalar rekabet sonucu pazardan pay alacaklar, böylece serbest bölgede üretim yapma avantajını da kullanmış olacaklardır.¹⁶

4.2.3. Kanun Dışı Faaliyetleri Arttırma

Serbest bölgeler, gerekli önlemler alınmadığı takdirde, kaçakçılık ve benzeri zararlı faaliyetler için uygun ortam oluşturabilirler.¹⁷

4.2.4. Çevre Kirliliği Etkisi

Serbest bölgede kurulacak yatırımlar denetimin az olmasından dolayı üretim atıkları çevre ve deniz kirliliğine neden olacaktır. Ayrıca ithal rejimi kısıtlamalarının aşılması için serbest bölgeler kullanılmak istenecek ve bu bölgede oluşan atıkların bölge dışına atılması aynı şekilde yerli ülke için çevre kirliliğine neden olacaktır.¹⁸

¹⁵Necdet Sanca İŞÇİEL, "Türkiye'de Serbest Bölgeler ve Vergi Teşvikleri", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1992, s.41.

¹⁶DEMİREL, a.g.e., s.13.

¹⁷GÜLDAMLA, a.g.e., s.61.

¹⁸DEMİREL, a.g.e., s.14.

5. SERBEST BÖLGELERİN TARİHSEL GELİŞİMİ

Bu bölümde serbest bölgelerin tarihsel gelişimi Dünyada ve Türkiye’de olmak üzere iki başlık altında incelenecek ve dünyadaki serbest bölge uygulamalarına da kısaca değinilecektir.

5.1 Dünyada Serbest Bölgelerin Tarihçesi

Dünyada ilk serbest bölgeler büyük tüketim merkezlerine yakın ticaret yolları üzerinde kurulan ticaret kolonilerinin “serbest alan” veya “gümrük dışı bölge” haline getirilmesiyle ortaya çıkmıştır. Daha sonraları ise ülkelerin ekonomilerini güçlendirmek amacıyla çeşitli model ve isimlerle serbest ticaret ve serbest üretim bölgeleri kurulmaya başlanmıştır. Başarılı serbest bölgeler ve bu uygulamanın daha da yaygınlaşmasını sağlamıştır.¹⁹ Bu uygulamalar serbest şehirlerin günümüzdeki anlamıyla serbest bölgelerin, zaman içinde değişime uğramasıyla oluşmuştur.

Serbest şehirler, bir şehrin tümünü kapsayan, siyasal yönden tamamen veya kısmen bağımsız, temel faaliyeti transit ticareti olan ve ikamet serbest bulunduğu bir bölge şeklinde tanımlanabilir. Özellikle Avrupa’da günümüzdeki milli devletlerin varlığından önce, transit ticaretin yoğunluk kazandığı yer ve zamanlarda serbest şehir uygulaması oldukça yaygın hale gelmiştir.²⁰

İlkçağda, Akdeniz’in doğu ve güney kıyılarında, ticari başarılarıyla tanınan Kartaca Şehri, Sur Şehri ve daha küçük bazı yerlerde farklı özellikler gösteren uygulamaların yapılmasıyla, serbest şehirlerin ilk belirtilerinin ortaya çıktığı görülmektedir.²¹ Kartaca şehri siyasal yönden yetki alanı içinde bulundurduğu şehir, liman ve kolonilere yük götüren gemilerin kendi limanında aktarma yapmalarını zorunlu hale getirmek suretiyle, o dönemin önemli bir transit merkezi haline gelmiştir.²²

¹⁹AKÇA ve ERTEKİN, a.g.e., s.13.

²⁰Engin ERDOĞAN, *Serbest Bölgeler ve Türkiye’de Bir Model Denemesi*, (Eskişehir Anadolu Üniversitesi Basımevi, 1985), s.9.

²¹Aynı, s.9.

²²Aynı, s.9.

Ortaçağda ise feodal sisteminde etkisiyle ülkeler arası ticaret önemini yitirmeye başlamış fakat Haçlı seferlerinin ülkelerarası ticari münasebetlerin gelişmesini de sağlaması ekonomiye dinamizm kazandırarak şehir uygulamalarının tekrar ön plana çıkmasını sağlamıştır.

İthal edilen malların gümrük vergisinden muaf olduğu dünyanın ilk serbest limanı 1547 yılında İtalya'da kurulmuştur. Bu limandaki faaliyetler ticaret ve malların depolanması şeklinde yürütülmüştür. Bu model daha sonra başka ülkelere de benimsenmiş ve çok sayıda serbest liman ve serbest ticaret bölgesi kurulmuştur.²³

İkinci Dünya Savaşı öncesi kurulan Singapur ve Hong-Kong serbest limanları ile daha sonra kurulan Panama, İrlanda, Tayvan ve Güney Kore serbest bölgelerinin elde ettikleri büyük başarılar, serbest bölgeler fikrinin pek çok ülkeye kabul edilmesine katkıda bulunmuştur.²⁴ 1959 yılında İrlanda'da kurulan Shannon Serbest Bölgesi ise serbest bölgelerin tarihsel gelişiminde önemli bir kilometre taşı olmuştur. Söz konusu bölgede serbest liman veya serbest ticaret bölgesinin dış ticaret fonksiyonu ilk defa endüstriyi de kapsayacak şekilde genişletilmiştir. Bu uygulama ile işleme ve imalat endüstrileri gelişmiş ve ihraç ürünleri işleme bölgesi modeli yaratılmıştır. 1960'lı yılların sonuna doğru bir çok gelişmekte olan ülke aynı modeli kopya etmiştir. 1966 yılında Tayvan bu modeli daha da genişleterek ihraç ürünleri işleme bölgesi (export processing zone) adını taşıyan ve tamamıyla ihracata dönük üretimi amaçlayan ilk bölge olan Kaohsiung, ihraç ürünleri işleme bölgesi'ni kurmuştur.²⁵

Bir başka gelişmede özellikle yabancı sermayeyi çekmek üzere 1978 yılında Çin'de kurulan özel ekonomik bölgelerle ortaya çıkmıştır. Bu gelişme serbest bölgenin küçük bir endüstriyel alan yerine daha büyük bir alanda uygulanmasıdır. Bu bölgeler başlangıcından beri büyük alanlar olarak planlanmış, Hainon Adası'ndaki gibi bazı bölgeler eyaletin tamamını kapsamaktadır. Bazı küçük ülkeler serbest bölgelerin

²³AKÇA ve ERTEKİN, *a.g.e.*, s.13.

²⁴Atilla BAĞRIAÇIK, *Türkiye'de Belgelerle Uygulamalı Serbest Bölgeler ve Avantajları*, (İstanbul: Bilim Teknik Yayınevi, 1999), s.4.

²⁵AKÇA ve ERTEKİN, *a.g.e.*, s.13.

sınırlarını ülkenin tamamını kapsayacak şekilde genişletmiştir. Bu eğilim Singapur, Sri Lanka ve Mauritius’da en iyi şekilde görülmektedir.²⁶

Gelişmekte olan ülkelerin endüstriyel kalkınmasında ve ihracatlarının artırılmasında serbest bölgelerin önemli bir katkısı olduğu fikri 1960 ve 1967 yıllarında Birleşmiş Milletlerce benimsenmesinden sonra dünyada serbest bölge sayısı hızla artmaya başlamıştır.²⁷

5.2. Dünyada Serbest Bölge Uygulamaları

1978 yılında Birleşmiş Milletler Sınai Kalkınma Örgütü olan UNIDO tarafından kısa adı WEPZA-(Word Export Processing Zones Association) olan Dünya İhraç İşleme Bölgeleri Birliği’nin kurulması serbest bölgelere işlerlik kazandırmıştır.

Wepza’nın amacı serbest bölgeler, serbest limanlar, teknopark ve endüstri parkları konusunda danışmanlık hizmeti vermek ve serbest bölgelerin ekonomik yeterliliğini, karşılıklı işbirliği, bilgi değişimi, araştırma, yönetici eğitimi ve yatırımların geliştirilmesi yoluyla arttırarak iktisadi kalkınmaya katkıda bulunmaktadır.²⁸

Wepza verilerine göre, dünyada hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerin kullandığı bir ekonomi ve dış ticaret politikası olan serbest bölgelerin sayısı 105 ülkede 882’ye ulaşmıştır.²⁹

Serbest bölgeler ile ülkede uygulanan siyasi rejim ve ekonomi politikası arasında doğrudan bir bağlantı olmadığı gözlemlenmektedir. ABD ve Almanya gibi liberal ekonomi politikaları uygulayan gelişmiş batı ülkelerinde olduğu gibi, Çin ve Vietnam gibi kapalı ekonomi politikalarını benimsemiş ülkelere de serbest bölgeler bulunmaktadır. Sovyetler Birliği’nin dağılması sonucu bağımsızlığına kavuşan ülkelerin liberal ekonomiye geçişinde, yabancı sermaye yatırımlarını ülkeye çekmek ve dış ticareti

²⁶ Aynı, s.14.

²⁷ Aynı, s.14.

²⁸ Aylık Rapor, D.T.M., Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü, Aralık 1999, s.1.

²⁹ Aylık Rapor, D.T.M., Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü, Ocak 2000, s.1.

geliştirmek amacıyla serbest bölgelerde etkili bir teşvik enstrümanı olarak kullanılmaya başlanmıştır. Bu ülkeler, henüz ülkenin bütününde uygulayamadıkları ekonomi politikalarını, kurdukları serbest bölgeler vasıtasıyla tatbik etmekte, yatırımcıların ülke içi istikrarsızlık ve risklerden etkilenmeyecekleri ekonomik alanlar oluşturmaya çalışmaktadır.³⁰

Serbest bölge uygulamaları açısından ülkeler arasında bazı farklılıklar bulunmasına karşın, ortak özellikleri, bu bölgelerin kuruldukları ülkenin gümrük hattı dışında sayılmalıdır. Serbest bölgelerden bazıları ticaret ağırlıklı (serbest ticaret bölgesi) olabilirken, bazıları da üretim ağırlıklıdır.³¹ Örneğin Danimarka'da (Kopenhag), Yunanistan'da (Pire), İspanya'da (Barcelona, Cadiz, Vigo), Fransa'da (Gex, Haute Savoie, Dunkeque, Nantes), İtalya'da (Venice, Trieste, Naples, Genoa, Messina, Brindisi, Leghorn, Palermo, Rome), İngiltere'de (Belfast, Birmingham, Liverpool, Southampton, Prestwick, Cardiff) şehirlerinde serbest ticaret bölgesi, Batı Almanya'da (Bremen, Bremerhaven, Cuxhaven, Emolen, Kiel, Hamburg), Portekiz'de (Douro, Leixoes) şehirlerinde serbest liman, İrlanda'da (Shannon) şehrinde üretim ağırlıklı serbest ticaret bölgesi uygulama türleri bulunmaktadır.³²

İngiltere, Almanya, Fransa, İtalya, İspanya, Danimarka, Portekiz, Yunanistan, İrlanda gibi gelişmiş ülkelerin yanında Fas, Mısır, Şili, Bangladeş, İsrail, Litvanya, Güney Kore gibi gelişme yolunda bulunan ülkelerde de serbest bölge uygulamalarına rastlanmaktadır.

Dünyadaki serbest bölgelerin yönetilme ve işletilme tarzlarına baktığımızda ise çoğunda özel sektörün payının yüksek olduğu görülmektedir.

Özel serbest bölgelerin başarıyla faaliyette bulunduğu ABD'de iki tür serbest bölge bulunmaktadır. Birincisi sayıları yaklaşık 400 olan genel amaçlı serbest bölgeler olup, kamuya ait liman veya havaalanlarına yakın yerlerde kurulmuşlardır. İkincisi ise

³⁰ Aynı, s.1.

³¹ Aynı, s.2.

³² Yakup KOÇAK, "Avrupa Topluluğunda Serbest Bölgeler", (Uzmanlık Tezi, İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi, 1997), s.22.

sayısı 300'e yaklaşan cep serbest bölgeleridir. (Subzones) ABD serbest bölge sisteminde federal ve yerel yönetimin rolü serbest bölge kurulması için gerekli izin verilmesi, bölgede yapılacak faaliyetlerin düzenlenmesi ve gerektiğinde serbest bölge altyapılarının inşası için gerekli maddi kaynağın sağlanması ile sınırlıdır. Serbest bölgenin alt ve üst yapılarının inşası ve işletilmesi gibi ana görevler özel sektör tarafından üstlenilmiştir.³³

5.3. Türkiye'de Serbest Bölgelerin Tarihsel Gelişimi

Ülkemizde serbest bölge çalışmaları için yasal çerçeve 1930'lu yıllarda başlamış bulunmaktadır. Fakat çeşitli nedenlerden dolayı uygulama alanı bulamayan çalışmalar 24 Ocak 1980 Ekonomik Kararlarının alınmasıyla harekete geçirilmeye başlanmıştır. İhracata yönelik kalkınma stratejilerinin model olarak benimsendiği bu dönemde serbest bölge çalışmalarında kalındığı yerden devam edildiği için Türkiye'de Serbest Bölge fikrinin tarihsel gelişimi 1980 öncesi ve 1980 sonrası olmak üzere iki başlık altında incelenecektir.

5.3.1. 1980 Öncesi Dönem

Serbest bölge fikrinin Türkiye'de uzun bir geçmişi vardır. Bu fikri uygulamak için çeşitli projeler hazırlanmış ve girişimlerde bulunulmuştur.

Türkiye'de serbest bölge kurulması ile ilgili somut ve kalıcı sonuçlar veren çalışmalar 1985 yılında çıkarılan 3218 sayılı Kanunla başlamış olmakla birlikte, bundan önceki çalışmaların tarihi Osmanlı dönemine kadar uzanmaktadır. Örneğin; 1870 yılında, bugün Romanya sınırları içinde kalan, Tuna Nehri'nin Karadeniz'e döküldüğü yerdeki Suline Limanı'nın serbest bölge olması için teşebbüse geçildiği bilinmektedir.³⁴

Osmanlı gümrük vergileri sisteminde, 1850 yılından sonra yapılan değişikliklere rağmen, aksaklıklar önlenememiştir. Bu aksaklıklar ve uygulamada ortaya çıkan

³³ Aylık Rapor, D.T.M., Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü, Ocak 2000, s.2.

³⁴ <http://www.foreigntrade.gov.tr/ticaret/D.T.dergi/nisan98/serbest.htm>

sorunlar, ithalatın, gümrük vergi ve resimlerinin çok ötesinde pahalıya mal olmasına neden olmuştur.³⁵

Serbest liman ve bölge kurulmasının sağlayacağı faydalar, özellikle dış ticaretle Beyoğlu tüccarı tarafından sık sık vurgulanarak fikrin yaygınlık kazanmasına neden olmuştur. Fakat bu öneriler gümrük gelirinin bir bölümünün kendisine bırakılmış olan Duyun-u Umumiye tarafından, gelir kaybına neden olacağı endişesiyle, olumlu karşılanmamıştır. Ayrıca Osmanlı yöneticileri de, muhtemel yabancı bir şirket aracılığıyla gerçekleştirilecek böyle bir girişimi, kapitülasyonu genişletebileceği nedeniyle olumlu karşılamamışlardır.³⁶

1923 ile 1929 yılları arasında ise Türkiye’de serbest bölge kurmaya yönelik girişimler yoğunluk kazanmaya başlamıştır. Bu dönemde, Türkiye’de serbest bölge kurma fikri, Türk tüccarlarının dış ticaret ilişkilerindeki konumlarının iyileştirilmesi alanında düşünülen çeşitli tedbirler arasında ele alınmıştır. Bu yıllarda, deniz ticaret filosunun, liman tesislerinin geliştirilmesi, serbest bölgelerin kurulması gibi girişimlerin, Türkiye’nin dış ticaret ilişkilerindeki konumunu iyileştireceği ve dış ticarettten daha fazla pay alınmasını, ihraç fiyatlarının oluşumunda söz sahibi olunmasını sağlayacağı görüşü kuvvet kazanıyordu.³⁷

Cumhuriyet döneminde serbest bölgelerle ilgili olarak yürürlüğe giren ilk yasa 1927 senesinde çıkarılan 1132 sayılı “Serbest Mıntıka Kanunu’dur.” İstanbul ve çevresinde serbest bölge kurulması için hükümete yetki veren bu yasa çerçevesinde Türkiye ile Ford Motor şirketi arasında sözleşme imzalanmıştır. 1132 sayılı kanuna dayanılarak gerçekleştirilen bu uygulama ile Ford Motor Şirketi Tophane Rıhtımında otomobil montaj fabrikası kurabilecekti.

Ford şirketi, anlaşma gereğince bu serbest mıntıkayı deniz yollarına ait Tophane’de bir bölgede kısa bir süre içinde tamamlayarak, 1930 yılı içinde faaliyete

³⁵İlhan TEKELİ ve Selim İLKİN, *Dünyada ve Türkiye’de Serbest Üretim Bölgelerinin Doğuş ve Dönüşümü*, (Ankara: Yurt Yayınevi, 1987), s.88.

³⁶BAĞRIAÇIK, a.g.e., s.11.

³⁷ERDOĞAN, a.g.e., s.93.

geçirmiştir. Mısır, Sudan, Yunanistan, Rodos, Kıbrıs, Habeşistan, Arabistan, Irak, İran, Fransız Somalisi, Umman, Suriye, Bulgaristan ve Afganistan'a yollanacak Ford mamulleri İstanbul'da monte edilmiştir. Fakat Dünya buhranının yaygınlaşması, Ford şirketinin araç montesiyle ilgili planlarını geçersiz kılmıştır. 1930 yılı ikinci yarısında üretimi arttırmak değil, düşürmek ve dolayısıyla işçi çıkarmak zorunda kalmışlardır. Böylece Türkiye'nin bu ilk serbest bölge uygulama deneyide dış nedenlerle de olsa kısa süreli olmuş ve başarısız olarak kapanmıştır.³⁸

Cumhuriyetin ilk yıllarındaki 1132 sayılı "Serbest Mıntıka Kanunu'nun kabul edilmesinden sonra 17 Mayıs 1946 senesinde 4893 sayılı "Şark Halı ve Kilimleriyle Benzeri ve Hayvan Postları İçin Kurulacak Serbest Yer" hakkındaki kanun yürürlüğe konulmuştur. Bu kanunun amacı o yıllarda Türkiye üzerinden yapılan şark halı ve kilimleriyle kürk eşyanın akışını kolaylaştırarak bundan gelir elde etmektedir.

Türkiye'de serbest bölge konusunda atılan en önemli adımlardan biri de 1953 tarihli ve 6209 sayılı, "Serbest Bölge Kanunu'dur." Oldukça yeterli bir şekilde düzenlenmiş olan bu kanun, serbest bölge kurulabilmesi için gerekli kanuni çerçeveyi hazırlamaktadır. 6209 sayılı kanunun yürürlüğe girmesi, ilgili tüzüğün çıkmasına bırakılmış, tüzükte üç yıllık bir gecikme ile 1956 yılında, "Serbest Bölge Nizamnamesi" başlığı altında yayımlanmıştır.³⁹ Bu kanuni düzenlemelerin ardından Türkiye'de iki ayrı bölgede başarısızlıkla sonuçlanan serbest bölge uygulamaları yaşanmıştır. Bunlardan birincisi İskenderun'da diğeri ise 1958 senesinde Tuzla'da gerçekleşmiştir. Bu başarısız girişimleri (1965, 1969, 1973 ve 1976) yıllarında yapılan çalışmalar izlemiş, yapılan çalışmalarla ilgili hazırlanan kanun tasarıları ilk kez meclis'e sevk edilmesine rağmen kanunlaştırılmamıştır.

5.3.2. 1980 Sonrası Dönem

1980 yılına gelindiğinde 24 Ocak ekonomik kararlarının alınmasıyla ekonomide ihracata yönelik kalkınma stratejisi modeli uygulanmaya başlanmıştır.

³⁸BAĞRIAÇIK, a.g.e., s.13.

³⁹ERDOĞAN, a.g.e., s.95.

Ekonomide dışa açılma ve daha fazla liberalizasyon, yabancı sermaye için daha güvenli bir ortam ve daha az bürokrasinin hedeflendiği 1980'li yıllarda uzun zamandır ara verilen Türkiye'de serbest bölgelerin kurulması çalışmalarını harekete geçirmek üzere, 3.11.1983 tarihinde, 151 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Başbakanlığa bağlı Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü kurulmuş ve Serbest Bölgeler Yüksek Kurulu oluşturulmuştur.⁴⁰

Daha sonra, Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü, 1984 yılında 223 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığına Serbest Bölgeler Başkanlığı olarak bağlanmıştır. Bu dönemde Türkiye'de serbest bölgelerin kurulmasını kolaylaştıracak yasal alt yapı'nın hazırlıkları yürütülmüş ve Türkiye'de ihracat için yatırım ve üretimi arttırmak, yabancı sermaye ve teknoloji girişini hızlandırmak, ekonominin girdi ihtiyacını ucuz ve düzenli şekilde temin etmek, dış finansman ve ticaret imkanlarından daha fazla yararlanmak üzere serbest bölgelerin kurulması, yer ve sınırlarının tayini, yönetimi, faaliyet konularının belirlenmesi, işletilmesi, bölgelerdeki yapı ve tesislerin teşkili ile ilgili hususları kapsayan 3218 sayılı Serbest Bölgeler Kanunu'nun 15.6.1985 tarihli ve 18785 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmasıyla sonuçlandırmıştır.⁴¹

DPT Serbest Bölgeler Başkanlığı, 1991 yılında 436 sayılı KHK ile Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü olarak Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı'na 1994 yılında yayımlanan 4059 sayılı Kanun ile de Dış Ticaret Müsteşarlığı'na bağlanmıştır.⁴²

3218 sayılı Serbest Bölgeler Kanunu'nun 1985 yılında yürürlüğe girmesiyle ülkemizde serbest bölge kurma çalışmaları ivme kazanmış ve kurulma çalışmaları başlatılmış bulunan Mersin ve Antalya serbest bölgeleri 1987 yılında faaliyetlerine başlamıştır. Mersin ve Antalya serbest bölgelerinin ardından 1990'da Ege ve İstanbul Atatürk Hava Limanı, 1992'de Adana Yumurtalık, Trabzon, 1994'te İstanbul Deri ve Endüstri, 1995'de Doğu Anadolu, Mardin, 1997'de İstanbul Menkul Kıymetler

⁴⁰Aylık Rapor, DTM., Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü, Aralık 1996, s.1.

⁴¹Aynı, s.2.

⁴²Aynı, s.2.

Borsası, Uluslararası Menkul Kıymetler 1998’de ise İstanbul-Trakya, Samsun, Rize, Kayseri, İzmir Menemen, Avrupa ve Gaziantep serbest bölgeleri faaliyetlerine başlamıştır.

Ülkemizdeki serbest bölge uygulamaları, Avrupa Birliği üyesi ülkelerdeki serbest bölgelerden farklı ancak, ABD ve Uzakdoğu ülkelerindeki uygulamalara benzer şekilde bir gümrük rejimi değil, bir ekonomi ve dış ticaret politikası uygulamasıdır. Bu nedenle, serbest bölgelerle ilgili yasal düzenlemeler gümrük mevzuatı dışında müstakil bir kanun ve yönetmelikle yapılmış ve serbest bölge idaresinde gümrük idaresinin bağlı olduğu bakanlığı değil, dış ticaretten sorumlu devlet bakanına bağlanmıştır.⁴³

Türkiye ile Avrupa Birliği arasında 1 Ocak 1996 tarihi itibarıyla oluşturulan Gümrük Birliği’nden Türkiye’deki serbest bölge uygulamalarının nasıl etkileneceğinin belirlenmesi ve varsa alınacak önlemleri tesbit etmek amacıyla, AB yetkilileri ile Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü yetkilileri arasında 1995 yılında Brüksel ve Ankara’da görüşmeler yapılmıştır. Serbest Bölgeler Mevzuatı üzerinde müştereken yapılan incelemeler ve değerlendirmeler sonucunda; 3218 sayılı Serbest Bölgeler Kanunu ile müstakilen düzenlenmiş bulunan Türk Serbest Bölgeler Mevzuatında, AB Serbest Bölgeler Mevzuatı’na yeterli ölçüde uyum sağlandığı, bu itibarla Gümrük Birliği sürecinde yeni bir yasal düzenleme yapılmasına gerek bulunmadığı hususunda mutabakata varılmıştır.⁴⁴

⁴³AKÇA ve ERTEKİN, a.g.e., s.19.

⁴⁴Aynı, s.81.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE SERBEST BÖLGE MODELLERİ VE PERFORMANSLARI

1. TÜRKİYE'DE SERBEST BÖLGE MODELLERİ

3218 sayılı Serbest Bölgeler Kanunu'nun 1985 yılında yürürlüğe girmesinin ardından ülkemizde serbest bölgelerin kurulması altyapı giderlerinin karşılanması ve kurulan serbest bölgelerin işletilmesi konusunda üç farklı model ortaya çıkmıştır. Bunlar;⁴⁵

Birinci Model: Devletin serbest bölgelerin kurulmasına öncülük ettiği, kamuya ait araziler üzerinde altyapı giderlerinde devlet kanalıyla karşılandığı model olarak bilinmektedir.

İkinci Model: Kamunun altyapı harcamaları için gerekli kaynakların kısıtlı olması sebebiyle kamu arazileri üzerinde özel sektör tarafından yap-işlet-devret modeli şeklinde kurulan serbest bölgelerdir.

Üçüncü Model: Serbest bölgeler için genel bütçeden ayrılan yatırım ödeneklerinin yetersizliği, kamulaştırma bedellerinin yüksekliği ve özel sektörden gelen yoğun talepler karşısında, İrlanda'da Shannon, Çin'de Shenzen ve ABD'deki birçok başarılı özel serbest bölge uygulamaları da gözönüne alınarak, mülkiyeti özel sektöre ait araziler üzerinde, alt ve üst yapı giderleri yine özel sektörce karşılanmak üzere, uygun görülen yerlerde serbest bölgeler kurulmasına başlanmıştır.

2. TÜRKİYE'DE SERBEST BÖLGE UYGULAMALARI

Türkiye'de ihracat için yatırım ve üretimi arttırmak, yabancı sermaye ve teknoloji

⁴⁵Aylık Rapor, DTM, Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü, Ocak 2000, s.3.

girişini hızlandırmak, ekonominin girdi ihtiyacını düzenli bir şekilde temin etmek, dış finansman ve ticaret imkanlarından daha fazla yararlanmak üzere, serbest bölgelerin kurulması, yer ve sınırlarının tayini, yönetimi, faaliyet konularının belirlenmesi, işletilmesi, bölgedeki yapı ve tesislerin teşkili ile ilgili hususları kapsayan 3218 sayılı Serbest Bölgeler Kanunu'nun 15.06.1985 tarih ve 18785 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmasından günümüze kadar geçen sürede 17 adet Serbest Bölge kurulmuştur. Bunlar;

- Mersin Serbest Bölgesi (1987)
- Antalya Serbest Bölgesi (1987)
- Ege Serbest Bölgesi (1990)
- İstanbul-Atatürk Havalimanı Serbest Bölgesi (1990)
- Trabzon Serbest Bölgesi (1992)
- İstanbul Deri ve Endüstri Serbest Bölgesi (1995)
- Doğu Anadolu Serbest Bölgesi (1995)
- Mardin Serbest Bölgesi (1995)
- İMKB Uluslararası Menkul Kıymetler Serbest Bölgesi (1997)
- İstanbul Trakya (Çatalca) Serbest Bölgesi (1998)
- İzmir Menemen Deri Serbest Bölgesi (1998)
- Samsun Serbest Bölgesi (1998)
- Rize Serbest Bölgesi (1998)
- Kayseri Serbest Bölgesi (1998)
- Adana-Yumurtalık Serbest Bölgesi (1998)
- Avrupa (Çorlu) Serbest Bölgesi (1999)
- Gaziantep Serbest Bölgesi (1999) olarak sıralanabilir.

2.1. Kamu Arazisi Üzerinde Altyapı Giderlerinde Devletçe Karşılıdığı Serbest Bölgeler

2.1.1. Mersin Serbest Bölgesi

Ülkemizde gerçekleştirilen ilk serbest bölge uygulamalarına devlet öncülük etmiş, bu çerçevede Mersin Serbest Bölgesi Türkiye'nin en önemli ikinci limanı olan Mersin

Limanının yanında 504.000 m²'lik kısmı kullanılabilir, brüt 776.000 m²'lik kamu arazisi üzerinde kurulmuş ve altyapı harcamaları da devlet tarafından karşılanmıştır.⁴⁶

Türkiye'nin ikinci önemli liman şehri olan Mersin, çevre illerin ve Orta Anadolu'nun denize, dolayısıyla dış pazarlara açılan kapısı, tarım ve sanayi ürünlerinin işlem gördüğü bir merkez konumundadır. Bu durumun bir yansıması olarak, serbest bölgelerde her türlü tarımsal ve sınai ürünün ticareti yapılmaktadır. Ticari faaliyetler açısından bakıldığında, bölgenin alım-satım ve depolama konularında yoğunlaştığı, üretim faaliyetlerinde tekstil ve konfeksiyon sektörünün önde geldiği görülmektedir.⁴⁷

2.1.2. Antalya Serbest Bölgesi

Antalya Serbest Bölgesi, Bakanlar Kurulu'nun 85/9200 sayılı kararı ile yer ve sınırları tesbit edilerek, Antalya Limanı bitişiğinde kamuya ait 325.324 m²'si kullanılabilir brüt 554.000 m²'lik bir arazi üzerinde devlet tarafından 6,5 milyon dolarlık altyapı harcaması yapılarak kurulmuş ve 14.11.1987 tarihinde ticari faaliyete başlamıştır.⁴⁸

Başlangıçta, ülkemizin yurtdışı müteahhitlik hizmetlerine yönelik makina parkı alanı olarak planlanan ve hizmet veren, bu arada kısmen alım-satım şeklinde ticari faaliyetinde sürdürdüğü bir "Ticaret Serbest Bölgesi" görünümündeki Antalya Serbest Bölgesi özellikle son üç-dört yıllık süre zarfında üretim faaliyetlerinin artması ve bu yöndeki talepler karşısında büyük oranda "Üretim Serbest Bölgesi" olma niteliğine bürünmeye başlamıştır. Mevcut kablo, konfeksiyon, elektronik, tekstil üretimlerine diyaliz makinası üretimi ile ayrıca ülkemizde ilk defa doku kültürü ve gen kopyalama suretiyle yapılan ileri teknoloji gerektiren üretimlerde eklenmiştir.⁴⁹

⁴⁶Aylık Rapor, DTM, Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü, Nisan 1999, s.2.

⁴⁷Aynı, s.3-4.

⁴⁸Aylık Rapor, DTM, Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü, Mayıs 1999, s.2.

⁴⁹<http://www.ant-freezone.org.tr/belge3.htm>

2.2. Kamu Arazisi Üzerinde Özel Sektör Tarafından Yap-İşlet-Devret Modeliyle Kurulan Serbest Bölgeler

2.2.1. Ege Serbest Bölgesi

Yer ve sınırları 11 Ocak 1987 tarih ve 87/11401 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile belirlenerek 2.200.000 m²'lik kamu arazisi üzerinde yabancı sermayeli bir kurucu / işletici firma (ESBAŞ) tarafından yap-işlet-devret modeliyle kurulan Ege Serbest Bölgesi, 14 Eylül 1990 tarihinde resmi açılışı yapılarak hizmete girmiştir.⁵⁰

2003 yılında tamamen dolarak 750 firma ve 30.000 kişilik istihdam seviyesine ulaşması hedeflenen bölge, ülkemizin özel sektörde işletilen ilk teknoparkı olma yolundadır.⁵¹ Bölgede başta elektronik olmak üzere tekstil, gıda, mobilya, makine, deri konfeksiyon (çanta ve giyim), otomotiv, bisiklet gibi ürünlerin üretimi ve ticareti yapılmakta, ayrıca bankacılık, danışmanlık, sigortacılık, mühendislik alanında faaliyet gösterilmektedir.⁵²

2.2.2. İstanbul Atatürk Havalimanı Serbest Bölgesi

1990 yılında faaliyete geçen bölgede; Temmuz 1996'dan Ocak 2000'e kadar inşa edilen ve kullanıcılara teslim edilen toplam kullanılabilir alan 5.600 m²'den 35.000 m²'ye, bölgeye yapılan yatırım miktarı 17 milyon dolara, Temmuz 1996'da 89 olan kullanıcı firma sayısı Şubat 2000 itibari ile 435'e, 1996 yılında 512 milyon dolar olan bölge işlem hacmi, 1999 yılında tüm serbest bölgelerdeki işlem hacminin % 28'i olan 2.2 milyar dolara ulaşmıştır.⁵³

Bölgede gerçekleştirilebilecek faaliyetler; tekstil ve konfeksiyon/hammadde ve ara malları ile biçki, dikiş, elektronik, optik, tıbbi malzeme ve makinelerin ticaretinin

⁵⁰ Aylık Rapor, DTM, Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü, Haziran 1999, s.2.

⁵¹ Aynı, s.3.

⁵² Aynı, s.4.

⁵³ <http://www.isbi.com.tr/isbiveserbestbolge/html>

yapılması, bu malların ambalajlanması, depolanması, bankacılık-sigortacılık ve diğer faaliyetler şeklinde tesbit edilmiştir.⁵⁴

2.2.3. Trabzon Serbet Bölgesi

Trabzon Limanı'nda Türkiye Denizcilik İşletmesi'nden kiralanan 29.500 m²'si kullanılabilir 38.391 m²'lik bir alan üzerinde 4 Haziran 1992 tarihinde yabancı sermayeli bir şirket tarafından yap-işlet-devret modeliyle kurulup işletilmeye başlanan bölgede kullanıcıların faydalanabileceği 9.500 m²'si ofis, 11.805 m²'si depo alanı olmak üzere toplam 13.305 m² kapalı alan mevcut olup, 22.500 m²'lik açık stok sahasından da yararlanılmaktadır.⁵⁵

Bölge Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT), Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatına (ECO) üye ülkelere coğrafi olarak yakın bir konumda yer almakta, İran transit yolları ile tarihi ipek yolu üzerinde bulunmaktadır. Bu konum nedeniyle bölge ticareti yoğun olarak başta Rusya, Azerbaycan ve Gürcistan olmak üzere Eski SSCB ülkeleri ve Türk Cumhuriyetleriyle yapılmaktadır.⁵⁶

57.4 milyon dolar olan 1998 yılı toplam ticaret hacminin yarısına yakını Rusya'dan getirilip Orta Asya ülkelerine gönderilen otomobil ticareti oluşturmakta, bunu 10,6 milyon dolarla tütün, 5,7 milyon dolarla madeni eşya ve 2,8 milyon dolarla tekstil ürünleri takip etmektedir. 1998 yılı ticaret hacminin 2.3 milyon doları Türkiye'den bölgeye, 1.4 milyon doları bölgeden Türkiye'ye 26,6 milyon doları yurtdışından bölgeye ve 27,1 milyon doları da bölgeden yurtdışına yönelik olmuştur. Bölge bu haliyle, bölgeden yurtdışına yönelik satışların toplam ticaret hacmine oranı bakımından, tüm bölgelerimiz içerisinde ilk sırada yer almaktadır.⁵⁷

⁵⁴Aylık Rapor, DTM, Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü, Temmuz 1999, s.2.

⁵⁵Aynı, s.3.

⁵⁶Aynı, s.3.

⁵⁷Aynı, s.4.

2.2.4. Doğu Anadolu Serbest Bölgesi

Erzurum Fuar Sahasında 210.000 m²'lik kullanılabilir, 484.500 m² büyüklüğünde bir alanda 13 Kasım 1995 tarihinde açılışı yapılarak 15 Ocak 1996 tarihinde ticari faaliyete başlayan bölge, beklenen performansı gösterememiş ve ilk yıl yakalanan 3 milyon dolarlık ticaret düzeyi korunamayıp 1997'de 1 milyon dolara, 1998'de ise 476 bin dolara gerilemiştir. Bölgede 210.000 m²'lik alanın sadece 10.000 m²'si kiraya verilebilmiş olup halen 2'si üretim ve 6'sı alım satım konusunda olmak üzere toplam 11 firma faaliyet göstermektedir.⁵⁸

2.2.5. Samsun Serbest Bölgesi

Ülkemizin Karadeniz çevresindeki ülkelerle ticaretini arttırmak, bu havzadaki ticaret hacminden daha çok pay almak amacıyla, Samsun Limanı bitişiğinde 73.000 m²'lik bir alan üzerinde serbest bölge kurulması, 27 Kasım 1995 tarih ve 95/7523 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile uygun bulunmuştur. BKİ tarafından toplam 5 milyon ABD dolarılık alt ve üst yapı harcaması yapılması planlanan bölge, 20 Mart 1998 tarihinde faaliyete başlamıştır.⁵⁹

Rusya, Romanya ve Ukrayna'dan Ro-Ro seferleri de düzenlenen Samsun Limanı'ndan yıllık 500 milyon ABD doları seviyesinde ticari işlem gerçekleşmekte olup, çevre illerin üretim ve ticaret potansiyeli gözönüne alındığında, serbest bölgenin başta gıda maddeleri ve sanayi ürünleri olmak üzere, yöre ürünlerinin KEİ ülkelerine pazarlanmasında bir üs konumuna gelmesi hedeflenmektedir.⁶⁰

2.2.6. Adana Yumurtalık Serbest Bölgesi

Adana-Yumurtalık Serbest Bölgesi 1980'li yıllarda ekonominin dışa açılması politikaları çerçevesinde serbest bölgeler konusunun Türkiye gündemine girmesiyle

⁵⁸Aylık Rapor, DTM, Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü, Ağustos 1999, s.4.

⁵⁹Aylık Rapor, DTM, Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü, Ekim 1999, s.4.

⁶⁰Aynı, s.4.

birlikte Devlet Planlama Teşkilatı tarafından proje çalışmaları başlatılan ilk serbest bölgelerden birisidir.⁶¹ Bölgenin kurulup işletilmesi yetkisi 30 Kasım 1990 tarih ve 90/1214 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile TAYSEB-Toros Adana Yumurtalık Serbest Bölgesi Kurucu ve İşleticisi A.Ş.'ne verilmiş ve 12 Aralık 1990 tarihinde kuruluş ve işletme sözleşmesi imzalanmıştır. Alt yapı çalışmalarına Şubat 1991'de başlanılmış ancak körfez krizi bölgeye yönelik talebi olumsuz etkilemiş ve yatırımlar 1996 yılı sonuna kadar durmuştur. Bölge ağır sanayi, petrokimya ve enerji üretimi ağırlıklı olarak faaliyet göstermektedir.⁶²

2.3. Özel Sektör Arazisi Üzerinde Tüm Giderlerin Özel Sektörce Karşılandığı Serbest Bölgeler

2.3.1. İstanbul Deri ve Endüstri Serbest Bölgesi

Türkiye'de ilk defa özel sektör arazisi üzerine kurulu bölge 1995 yılında faaliyete geçmiştir.

İstanbul Deri Serbest Bölgesi, tüm serbest bölgelerimiz içerisinde en hızlı gelişen bölge olup yıllık ortalama % 100'lük büyüme hızıyla 1998 yılı sonunda ulaştığı 2.3 milyar dolarlık ticaret hacmi ile ilk sıraya yerleşmiştir. Deri ürünlerinin imalatı, depolanması ve alım satımını kolaylaştırmak amacı ile ülkemizin ilk sektörel serbest bölgesi olarak kurulan bölgede Yüksek Planlama Kurulu'nun kararı ile faaliyet konuları deri ve deri mamulleri ile ilgili her türlü malın alım satımını ve üretilmesi olarak belirlenmiş ancak, tekstil, gıda, elektronik, otomotiv ve iş makinaları ticareti ile iştigal eden diğer sektörlerinde bölgeye olan ilgilerinin artması üzerine, YPK'nun 6 Şubat 1996 tarihli kararı ile alan dışında kalan ancak ihracatımıza katkıda bulunabilecek diğer sektörlerde faaliyet konularına ilave edilmiştir.⁶³

Bölgede, 450 kullanıcı firma (65'i yabancı sermayeli) faaliyet göstermektedir.⁶⁴

⁶¹ Aylık Rapor, DTM, Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü, Kasım 1999, s.2.

⁶² Aynı, s.3.

⁶³ DTM, Ağustos 99, a.g.e., s.1.

⁶⁴ http://www.desbas.com.tr/tr/des_tr.htm

2.3.2. Mardin Serbest Bölgesi

Mardin Serbest Bölgesi 1995 tarihinde Mardin Organize Sanayi Bölgesi'nin sınırları içinde mülkiyeti özel sektöre ait bir alanda kurulmuştur.

6.6 milyon dolarlık yatırım yapılan bölgede 2'si yabancı sermayeli toplam 35 firma ticaret ve üretim ağırlıklı olarak faaliyet göstermekte ve bölgenin 1999 yılı ticaret hacmi ise 5.3 milyon dolardır.⁶⁵ Türkiye'nin ticari faaliyete geçen sekizinci GAP-Güneydoğu Anadolu Projesi, kapsamındaki yörenin, faal haldeki tek serbest bölgesi olan Mardin Serbest Bölgesinin en önemli özelliklerinden birisi, altyapısı hazır olan ve içinde, bisküvi, bulgur, un ve irmik gibi gıda imalatı ve işlemeyle LPG tüpü, tarım alet ve makinaları, gaz beton, tuğla, otomotiv yedek parça, inşaat boyası, konfeksiyon ve tel çiviye kadar pek çok üretim tesisini içinde barındıran Mardin Organize Sanayi Bölgesi içinde kurulmasıdır.⁶⁶

2.3.3. İzmir Menemen Deri Serbest Bölgesi

1998 tarihinde faaliyete geçen bölgede 1999 Ekim itibariyle 75'i üretim, 54'ü alım satım, 20'si kiralama ve 8'i de bankacılık sigortacılık ve diğer alanlarda olmak üzere toplam 157 firma faaliyet göstermektedir. Bu işletmelerde yaklaşık 2000 kişi çalışmaktadır. Bölgede ham, yarı mamul deri ve köseleler ile her türlü işlenmiş deri ve sair malzemeler, saraciye, ayakkabı ve giyim eşyası, deri konfeksiyon ve bunlar için kullanılan her türlü hammadde, yardımcı madde, ambalaj malzemesi, makine teçhizat, alet ve parçaların üretimi, alım-satımı, depolanması, tasnifi, ambalajlanması ve benzeri her türlü ticaret ve hizmet faaliyetleri yapılmaktadır.⁶⁷

2.3.4. Rize Serbest Bölgesi

Rize Serbest Bölgesi, Karadeniz havzasında ortaya çıkan büyük ticari

⁶⁵1999 Yılı Faaliyet Raporu, DTM, Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü, s.14.

⁶⁶Yusuf YILDIZ, "Bölgesel Kalkınmada Bir Ekonomik Araç: Mardin Serbest Bölgesi", İGEME'den Bakış, Sayı: 10, (Nisan-Haziran 1999), s.90.

⁶⁷DTM, Ekim 99, a.g.e., s.2.

potansiyelden ülkemizin en azami şekilde faydalanabilmesi amacıyla Çay İşletmeleri Genel Müdürlüğü'ne ait, Rize limanına 8 km. mesafede ve 85.000 m² büyüklüğündeki bir arazi üzerinde kurulmuştur. Çevre ülkelerine kıyasla yatırımcı ve iş adamlarına daha iyi altyapı imkanları ve ticaret potansiyelini liberal bir anlayışla sunan bölgede gerek Türkiye gerekse 3. ülke menşeli ürünlerin depolanması, işlenmesi, paketlenmesi ve ticaretinin yapılması hedeflenmektedir.⁶⁸

Bölge'de ilk yıl başta Hollanda, Gürcistan, Azerbaycan, Rusya ve Türkmenistan'la olmak üzere toplam 1.7 milyon ABD doları ticaret hacmi gerçekleştirilmiş olup, bu rakamın 1.5 milyon ABD doları yurtdışından bölgeye getirilip buradan tekrar yurtdışına gönderilen işlenmiş gıda ürünleri ticaretinden oluşmaktadır.⁶⁹

2.3.5. İstanbul Trakya Serbest Bölgesi

Mülkiyeti özel sektöre ait 300.000 m²'lik bir alana sahip olan İstanbul Trakya Serbest Bölgesi 1998 yılında faaliyete açılmıştır.

Bölgede konfeksiyon, trikotaj, tekstil sanayi ile optik ve elektronik alet ve sair madde ve ekipmanlarının montajı ve üretimi, altın işlemeciliği, hazır gıda, halı, deri sektörü gibi ihracata katkısı olan her türlü sınai faaliyet ve bunların ticareti yanında bankacılık, sigortacılık faaliyetlerinin de gerçekleştirilmesi öngörülmektedir. 1998 sonu itibariyle 20 milyon dolarlık ticaret hacmine ulaşılan bölgede, 29 kullanıcı firma bulunmakta olup bunlardan 15'i alım-satım, 6'sı üretim dalında faaliyet göstermektedir. Ticaret hacminin 9.2 milyon ABD doları Türkiye ile, 8.3 milyon ABD doları ise AB ülkeleriyle gerçekleştirilmiş olup kimya sanayi ürünleri 5.8 milyon ABD doları ile ilk sırada yer almış bunu 2.9 milyon \$ tekstil konfeksiyon, 2.8 milyon ABD \$ ile elektrik-elektronik sanayi ürünleri takip etmiştir.⁷⁰

2.3.6. Kayseri Serbest Bölgesi

Kayseri ili, tekstil, gıda ve mobilya sektörlerinin yanısıra makine ve takım

⁶⁸Aynı, s.4.

⁶⁹Aynı, s.4.

⁷⁰DTM, Kasım 99, a.g.e., s.1.

tezgahları, maden işleme, madeni eşya, metal ve döküm sanayilerinde önemli gelişmeler göstermiştir. İlin başlıca ihraç ürünleri, kablo, çelik boru, çelik tel ve halat, elektrik-elektronik, oto yedek parça, dayanıklı tüketim malları, tekstil ve gıda sanayi ürünleri, mobilya ve mutfak eşyaları ve halı şeklinde sınırlanmaktadır. Söz konusu yoğun sanayileşme sonucu yörenin hızla artan dış ticaret potansiyeli de gözönünde bulundurularak Bakanlar Kurulu'nun 11 Haziran 1997 gün ve 97/9524 sayılı kararı ile yer ve sınırları tespit edilen Kayseri Serbest Bölgesi 6.905.000 m²'lik bir alan üzerine kurulmuştur.⁷¹

Üretim faaliyetlerinin ağırlıkta olmasının öngörüldüğü serbest bölgenin, Kayseri'nin ve çevre illerin dış ticaretine büyük katkılar sağlaması, sağladığı teşvik ve avantajlar ile üretim maliyetlerini düşürerek buradaki firmalara rekabet üstünlüğü kazandırması beklenmektedir. Bölge'de ihracata yönelik üretim faaliyetlerinin yanısıra gıda tasnifleme ve paketleme işlemleri ile yörenin ihtiyaç duyduğu ve ürettiği malların alım satımı ile depolanmasında yapılabilecektir.⁷²

2.3.7. Avrupa Serbest Bölgesi

1999 yılında ticari faaliyete başlayan Avrupa Serbest Bölgesi son yıllarda sanayileşmenin yoğun olarak görüldüğü Çorlu-Çerkezköy, Lüleburgaz ilçeleri arasında Türkiye'yi Avrupa'ya bağlayan TEM otoyolunun üzerinde Çorlu ilçesi sınırları içinde kurulmuştur.

Türkiye'nin Avrupa Birliği ülkelerine tekstil ürünleri ihracatını karayoluyla yaptığıda dikkate alındığında bölgenin Avrupa Birliği ülkeleriyle ticarete önemli bir konuma gelmesi beklenmektedir.

2.3.8. Gaziantep Serbest Bölgesi

1998 yılında sınır kararı yayınlanan bölge mülkiyeti özel sektöre ait 1.136.994

⁷¹ Aynı, s.2.

⁷² Aynı, s.2.

m²'lik bir alana sahiptir. Bölge, sanayi ve ticaret yapısı ile Türkiye ekonomisinde önemli bir yeri bulunan Gaziantep'te Gaziantep-Kahramanmaraş karayolu üzerinde, İskenderun ve Mersin limanlarına ulaşım sağlayan otoyol bağlantısına yakın bir mesafede kurulmuştur. 1999 yılı Temmuz ayında faaliyete geçen bölgenin GAP yöresinde yapılacak üretimin yurtdışına ihracını kolaylaştırması ve ağırlıklı olarak tekstil, gıda, makine-imalat sektörlerinde üretim ve ticaret yapılması, bunun dışında montaj, ambalajlama, depolama, kiralama, bankacılık ve sigortacılık alanlarında da faaliyet göstermesi hedeflenmektedir.⁷³

2.4. İMKB-Uluslararası Menkul Kıymetler Serbest Bölgesi

İMKB-Uluslararası Menkul Kıymetler Serbest Bölgesi gerek dünyadaki ilk uygulama olması, gerekse yukarıda sayılan 16 serbest bölgeden farklılıkları bulunması açısından ayrı bir başlık altında incelenecektir.

Gelişmiş borsa ve sermaye piyasalarının doyum noktasına ulaşmış olması uluslararası piyasalarda dolaşan ve yüksek kâr marjları peşinde koşan büyük miktardaki likiditeyi 'gelişen piyasalar'a (Emerging Markets) yönlendirmiştir. Türkiye'ninde son yıllarda sermayeye vaat ettiği, yüksek getiri oranlarıyla 'Gelişen Piyasalar' kapsamında belirlenen ülkeler arasında yer alması, dünyada dolaşan sermayenin Türk finansal piyasalarına girme isteğini arttırmıştır.⁷⁴

Amacı, ülkenin menkul kıymet pazarının sağlıklı işlemesine yardımcı olmak ve uluslararası menkul kıymet işlemlerine adaptasyonu hızlandırmak olan bölge 1997 yılında faaliyete başlamıştır.

Bu uygulama ile komşu ülkelerin menkul kıymetlerinin alternatif piyasalara göre daha düşük maliyetlerle işlem görebilmesi için, kur ve vergi riskinin bulunmaması, gelir transferinde hiç bir sınırlama olmaması gibi klasik serbest bölge teşvik ve avantajlarıyla uygun bir ortam oluşturulmuştur. Bölgenin özelleştirme kapsamındaki KİT hisselerinin

⁷³ Aynı, s.4.

⁷⁴ Aylık Rapor, DTM, Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü, Eylül 1999, s.3.

uluslararası piyasaya sürülmesinde ve komşu ülkelerdeki özelleştirme uygulamalarında da merkezi bir pazar konumuna gelmesi öngörülmüştür.⁷⁵ Tamamen elektronik ortamda çalışan bu pazar gümrük hattı dışında sayılıp, her türlü vergi, resim, harç, gümrük ve kambiyo mükellefiyetlerine dair mevzuat hükümlerinin uygulanmadığı, İMKB-İstanbul Menkul Kıymetler Borsası binasında ayrılan özel bir bölümde İMKB Başkanlığı tarafından işletilen bir bölgesidir.

Bölgede gerçekleşen işlem hacmi 1997 yılında 55.6 milyon ABD doları tutarındayken, 1998 yılında dünyayı etkisi altına alan ekonomik ve finansal krizle birlikte 12.4 milyon ABD doları düzeyine inmiştir. Küresel ekonomide canlanmanın başlamasıyla birlikte, serbest bölge statüsünün sağladığı avantajlarında siyasi ve ekonomik istikrarla birleşmesi halinde son derece etkin ve verimli bir uluslararası yatırım zemini oluşacağı ve bölgenin umulan hareketlilik ve işlem hacmine ulaşabileceği tahmin edilmektedir.⁷⁶

3. TÜRKİYE'DE SERBEST BÖLGE UYGULAMALARININ PERFORMANSLARI

Bu bölümde Türkiye'de kurulu bulunan serbest bölgelerin gerçekleştirmiş oldukları performanslar tablolar ve şekiller yardımıyla açıklanmaya çalışılacaktır.

Serbest bölgelerin performansları ele alınıp incelenirken; serbest bölgelerin yıllık ticaret hacimleri, toplam ticaret hacmindeki değişimler, ticaret hacminin sektörlere ve ülkelere göre dağılımı, bölgelerdeki kullanıcıların faaliyet konularına göre dağılımı ve son olarak serbest bölgelerde çalışan personel sayısı verilerinden faydalanılacaktır.

3.1. Serbest Bölgelerin Yıllık Ticaret Hacimleri

Faaliyete geçtikleri yıllar itibariyle serbest bölgelerin gerçekleştirmiş oldukları ticaret hacimleri Tablo 1'de verilmiştir.

⁷⁵Aynı, s.4.

⁷⁶Aynı, s.4.

Serbest bölgelerin buldukları coğrafi konumlarına göre değerlendirildiğinde, İstanbul Deri, İstanbul A.H.L., Ege ve Mersin Serbest Bölgelerinin kısa sürede gelişme göstererek 2000 yılı Ekim ayı itibariyle Mersin Serbest Bölgesi'nin 1.427.117.000 ABD \$, Ege Serbest Bölgesi'nin 1.378.627.000 \$, İstanbul A.H.L. Serbest Bölgesi'nin 2.392.798.000 \$ ve İstanbul Deri Serbest Bölgesi'nin 3.176.183.000 \$ ticaret hacmi gerçekleştirdikleri görülmektedir.

Ege Serbest Bölgesi'nde kurulan Yüksek Teknoloji Merkezi ve Uzay Kampı Projeleri ile İstanbul A.H.L. Serbest Bölgesi'nde yürütülen bilgisayar programları yazılım çalışmaları, katma değeri yüksek, ileri teknoloji üretiminin artık serbest bölgelerimizin gündemine girdiğinin güzel örnekleri durumundadır. Antalya ve Karadeniz bölgelerimizde ise faaliyetler daha çok alım-satım konusunda yoğunlaşmış olduğundan iç ve özellikle Rusya, Gürcistan ve Azerbaycan gibi dış piyasalardaki konjoktüre bağlı olarak inişli çıkışlı bir seyir izlemektedir.⁷⁷ Antalya Serbest Bölgesi'nde yabancı sermayeli bir firma tarafından başlatılan bitki klonlaması faaliyeti, bu bölgemizin de ileri teknoloji çekmeye başlamasının bir göstergesi olarak yorumlanabilir. Mardin Serbest Bölgesi Irak'taki gelişmelerden doğrudan etkilenmekte, bölgede üretim faaliyetlerinin artması için zamana ihtiyaç duyulmaktadır. Irak'taki durumun normalleşmesi ve GAP projesinin tamamıyla hayata geçirilmesine bağlı olarak bölgenin gelişmesinin hızlanması beklenmektedir.⁷⁸

⁷⁷Aylık Rapor, DTM, Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü, Şubat 2000, s.3.

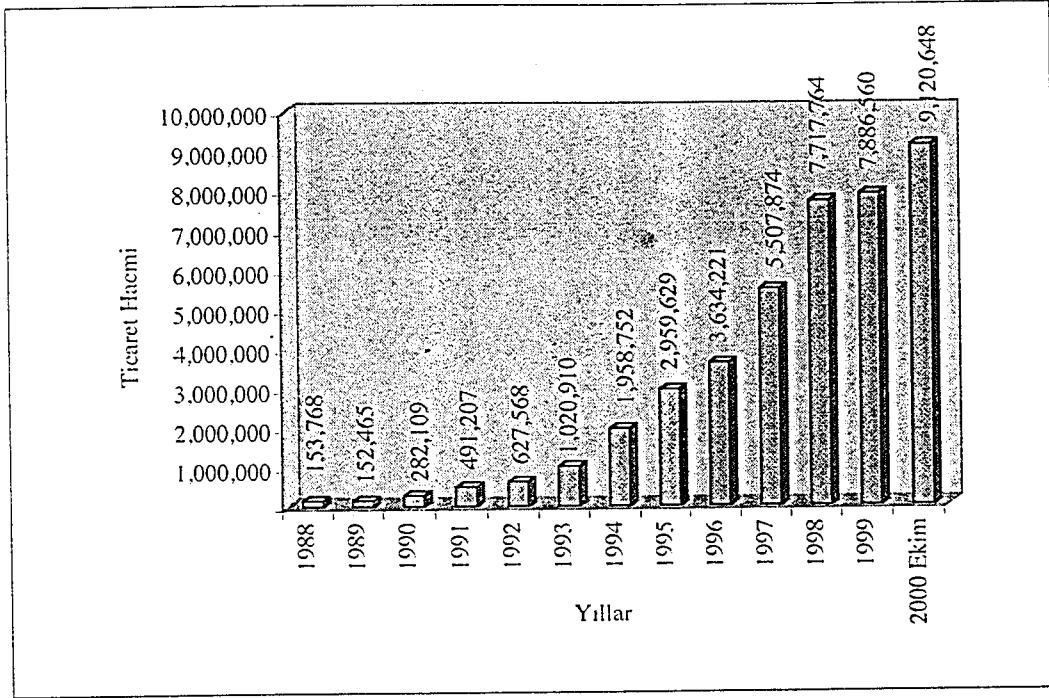
⁷⁸Aynı, s.4.

Tablo 1: Bölgeler İtibariyle Yıllık Ticaret Hacimleri (1000 ABD \$)

BÖLGELER İTİBARIYLA YILLIK TİCARET HACİMLERİ (1000 ABD \$)														
BÖLGELER	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000 Ekim	Toplam
MERSİN	152,447	117,782	272,533	420,354	414,641	543,148	927,740	1,400,038	1,650,132	1,792,600	1,697,068	1,504,442	1,427,117	12,320,043
ANTALYA	1,321	34,683	7,910	14,781	30,428	62,750	88,955	175,960	141,174	180,592	168,084	176,153	169,883	1,252,674
EGE			82	28,124	55,832	227,653	453,030	704,059	912,886	1,429,659	1,446,380	1,188,896	1,378,627	7,825,228
İST-AHL			1,584	27,948	121,789	173,742	444,915	437,938	510,333	866,232	1,778,062	2,196,891	2,392,798	8,952,231
TRABZON					4,878	13,616	44,112	148,764	119,318	96,196	57,482	26,662	11,515	522,543
İST-DERİ								92,871	295,861	1,127,785	2,354,483	2,486,357	3,176,183	9,533,540
D. ANADOLU									3,083	1,001	476	614	1,000	6,174
MARDİN									1,433	13,808	13,698	5,270	4,876	39,084
MENEMEN											178,578	180,678	200,385	559,642
SAMSUN											1,958	4,384	14,643	20,986
RİZE											1,726	11,987	13,425	27,138
İST. TRAKYA											19,769	72,784	148,147	240,700
AVRUPA												12,834	82,934	95,768
GAZİANTEP												15,750	30,682	46,431
KAYSERİ												656	18,584	19,240
ADANA-YUM.												2,202	49,850	52,052
TOPLAM	153,768	152,465	282,109	491,207	627,568	1,020,910	1,958,752	2,959,629	3,634,221	5,507,874	7,717,764	7,886,560	9,120,648	41,513,474

Kaynak: DTM Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü.

Grafik 1: Yıllar İtibariyle Ticaret Hacimleri (1000 ABD \$)

Kaynak: DTM Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Grafik 1’de 1988 yılından Ekim 2000 tarihine kadar serbest bölgelerin gerçekleştirmiş oldukları toplam ticaret hacminin seyri verilmiştir. Faaliyete geçtikleri 1988 yılından itibaren serbest bölgelerin ticaret hacimlerinin, şekilde görüldüğü üzere sürekli olarak artış trendi içinde olduğu görülmektedir.

3.1.1. Serbest Bölgelerin Toplam Ticaret Hacmindeki Değişmeleri

Serbest bölgelerin toplam ticaret hacmindeki değişmeleri, yurt içinden bölgelere, bölgelerden yurt içine, yurt dışından bölgelere ve son olarak bölgelerden yurt dışına gerçekleşmektedir.

Tablo 2’de yer alan rakamlardan, serbest bölgelerde gerçekleşen toplam ticaret hacminin yönü içerisinde en büyük payın 2000 Ekim verilerine göre % 42 ile bölgelerden yurt içine yapılan ticarete ait olduğu anlaşılmaktadır. Bunu % 39 ile yurt dışından bölgelere, % 10 ile bölgelerden yurt dışına ve % 9 ile yurt içinden bölgelere yapıldığı anlaşılmaktadır.

1999 yılı ticareti incelemeye alındığında ise yurt içi ve yurt dışından bölgelere yapılan satışların azaldığı bunun yanında yurt içine ve yurt dışına yapılan satışların arttığı görülmektedir.

Tablo 2: Toplam Ticaret Hacmindeki Değişmeler (1000 ABD \$)

TOPLAM TİCARET HACMİNDEKİ DEĞİŞMELER (1000 ABD \$)										
	1988-97	%	1998	%	1999	%	2000 Ekim	%	TOPLAM	%
YURTIÇİNDEN BÖLGELERE	2.897.249	17	875.643	11	854.466	11	803.229	9	5.430.587	13
BÖLGELERDEN YURTIÇİNE	5.939.343	35	3.004.772	39	3.194.413	41	3.844.707	42	15.983.235	39
YURTDIŞINDAN BÖLGELERE	5.344.999	32	2.815.572	36	2.773.872	35	3.519.847	39	14.454.290	35
BÖLGELERDEN YURTDIŞINA	2.606.912	16	1.021.777	13	1.063.809	13	952.864	10	5.645.362	14
TOPLAM	16.788.503	100	7.717.764	100	7.886.560	100	9.120.648	100	41.513.474	100

Kaynak: DTM Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü.

Bölgeye girişler azalırken bölgeden yapılan satışların artmasının başlıca üç nedenden kaynaklandığı düşünülmektedir.⁷⁹

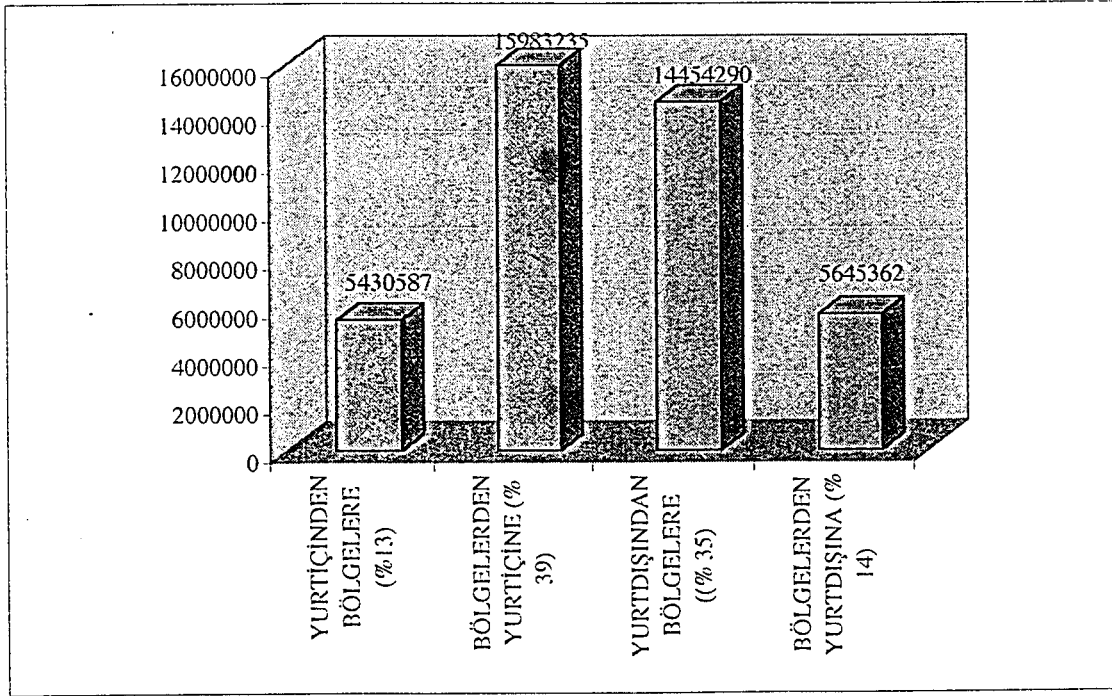
- Yatırım aşamasından işletme aşamasına geçen kullanıcı firmaların oranının

⁷⁹Aylık Rapor, DTM, Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü, Mart 2000, s.1.

artmakta olması

- Kullanıcıların 1998 yılı sonundan beri durgunluk nedeniyle birikmiş olan stokların eriyor olması
- Göreli yüksek katma değerli sektörlerin serbest bölgelere yerleşmeye başlaması olarak sıralanabilir.

Grafik 2: Toplam Ticaret Hacmindeki Değişmeler (1000 ABD \$)

Kaynak: DTM Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Grafik 2’de ise serbest bölgelerde 1988 yılından 2000 yılı Ekim ayına kadar gerçekleşen ticaretin toplam ticaret içindeki payı gösterilmiştir.

41.513.474.000 ABD\$ olan toplam ticaret içinde 15.983.235.000 ABD \$ ile bölgelerden yurt içine yapılan ticaret % 39 oranıyla ilk sırayı almıştır. 14.454.290.000 ABD \$ ile yurtdışından bölgelere yapılan ticaret % 35 oranıyla ikinci sırada, 5.645.362.000 ABD \$ ile bölgelerden yurtdışına yapılan ticaret % 14 oranıyla üçüncü sırada ve son olarak 5.430.587.000 ABD \$ ile yurt içinden bölgelere yapılan ticaret % 13 oranıyla son sırada yer almaktadır.

3.1.2. Serbest Bölgelerin Ticaret Hacminin Ülkelere Göre Dağılımı

Serbest bölgeler ticaret hacminin ülkelere göre dağılımını Tablo 3 yardımıyla incelediğimizde 2000 yılı Ocak-Ekim tarihleri arasında ticaret hacminin ülkelere göre dağılımında % 51'lik oranla Türkiye ilk sırada yer almakta, bu oranı % 29 ile AB ülkeleri, % 7,1 ile de diğer OECD ülkeleri takip etmektedir.

En yüksek oran olan % 51 ile Türkiye serbest bölgelere 803.229.000 ABD \$ ihracat yapmakta ve bu rakam % 18,6'ya karşılık gelmektedir. Bölgelerden Türkiye'ye yapılan ithalat ise 3.844.707.000 ABD \$ olup bu rakam % 80.1 oranını oluşturmaktadır.

Bölgelerden AB ülkelerine yönelik mal hareketi 513 milyon dolara yaklaşırken, AB ülkelerinden bölgelere 2,1 milyar dolarlık mal girişi gerçekleşmiştir. Eski SSCB ülkelerine 55 milyon dolarlık ihracat, 135 milyon dolarlık ithalat yapılırken, bu rakam islam ülkeleri ve Türk Cumhuriyetleri ile yapılan ticarete birbirine daha yakındır.

Tablo 3: Ticaret Hacminin Ülkelere Göre Dağılımı (1000 ABD \$)

2000 Ocak-Ekim

Ülkeler	Bölgelere Giriş	%	Bölgelerden Çıkış	%	Toplam	%
I. OECD ÜLKELERİ	2.707.405	62.6	590.204	12.3	3.297.609	36.2
A. AB ÜLKELERİ	2.136.157	49.4	512.888	10.7	2.649.045	29.0
B. DİĞER OECD ÜLKELERİ	571.248	13.2	77.316	1.6	648.564	7.1
II. DİĞER AVRUPA ÜLKELERİ	22.960	0.5	25.547	0.5	48.507	0.5
III. TÜRK CUM.	82.325	1.9	75.687	1.6	158.012	1.7
IV. ESKİ SSCB	135.095	3.1	55.221	1.2	190.316	2.1
V. İSLAM ÜLKELERİ	121.276	2.8	112.798	2.4	234.075	2.6
VI. DİĞER ÜLKELER	450.786	10.4	93.407	1.9	544.193	6.0
VII. TÜRKİYE	803.229	18.6	3.844.707	80.1	4.647.936	51.0
TOPLAM	4.323.076	100.0	4.797.571	100.0	9.120.648	100.0

Kaynak: DTM Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü.

3.1.3. Serbest Bölgelerin Ticaret Hacminin Sektörlere Göre Dağılımı

Toplam ticaret hacminin 2000 yılı Ocak-Ekim ayları arası baz alınarak sektörlere göre dağılımın incelenmesi Tablo 4 yardımıyla yapılmaktadır.

Tablo 4’de görüleceği üzere, ticaret hacminin sektörel bazda incelendiğinde, en yüksek payın % 91.6 ile sanayi sektörüne ait olduğu görülmektedir. Sanayi sektörü de kendi içinde işlenmiş tarım ürünleri, işlenmiş petrol ürünleri ve sanayi ürünleri olmak üzere üç’e ayrılmıştır. Sanayi sektörünün almış olduğu % 91.6’lık pay içinde en yüksek oran % 87.7 ile sanayi ürünlerine ait iken bu oranı % 2,1 ile işlenmiş petrol ürünleri ve % 1,8 ile işlenmiş tarım ürünleri takip etmektedir.

Sektörel dağılımda ikinci en yüksek pay ise % 8.3 ile tarım sektörüne ait bulunmaktadır. Tarım sektörü de sanayi sektörü gibi alt başlıklara bölünmüştür. Bunlar, bitki, hayvan, su ve orman ürünleridir. Tarım sektörünün almış olduğu % 8.3’lük payın içinde en yüksek pay % 5.7 ile bitki ürünlerine ait iken bu oranı % 1.4 ile hayvan ürünleri ve % 1.1 ile de orman ürünleri izlemektedir.

Sektörel dağılımda üçüncü ve en düşük payda % 0.1 ile madencilik sektörüne ait bulunmaktadır.

Ticaretin yönü itibariyle Tablo 4’e baktığımızda ise sanayi sektöründe özellikle sanayi ürünlerinde ticaretin bölgelerden yurtiçine, tarım sektöründe ise bitki ürünlerinde ticaretin bölgelerden yurt dışına yoğunlaştığı görülmektedir.

Tablo 4: Ticaret Hacminin Sektörlere Göre Dağılımı (1000 ABD \$)
2000 Ocak-Ekim

TİCARET HACMİNİN SEKTÖRLERE GÖRE DAĞILIMI (1000 ABD \$) 2000 Ocak-Ekim											
Sektörler	Yurtiçinden Bölgelere	%	Bölgelerden Yurtiçine	%	Yurtdışından Bölgelere	%	Bölgelerden Yurtdışına	%	Toplam	%	
I. TARIM	60.360	7,5	246.204	6,4	317.387	9,0	133.055	14,0	757.006	8,3	
A-BİTKİ ÜRÜN.	24.705	3,1	165.241	4,3	220.731	6,3	110.311	11,6	520.988	5,7	
B-HAY. ÜRÜN.	23.665	2,9	38.22	1,0	56.806	1,6	11.115	1,2	129.806	1,4	
C-SU ÜRÜNLERİ	605.000	0,1	143	0,0	414	0,0	859	0,1	2.022	0,0	
D-ORMAN. ÜRÜN.	11.385	1,4	42.600	1,1	39.436	1,1	10.769	1,1	104.19	1,1	
II. MADEN.-TAŞ.	4.559	0,6	1.944	0,1	1.551	0,0	5.457	0,6	13.510	0,1	
III. SANAYİ	738.310	91,9	3.596.559	93,5	3.200.910	90,9	814.352	85,5	8.350.131	91,6	
A-İŞL.TAR.Ü.	17.201	2,1	31.623	0,8	61.143	1,7	50.051	5,3	160.018	1,8	
B-İŞL.PET.Ü.	8.325	1,0	90.270	2,3	93.337	2,7	1.388	0,1	193.320	2,1	
C-SANAYİ ÜRÜN.	712.784	88,7	3.474.666	90,4	3.046.430	86,6	762.913	80,1	7.996.793	87,7	
TOPLAM	803.229	100	3.844.707	100	3.519.847	100	952.864	100	9.120.648	100	

Kaynak: DTM Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü.

3.2. Serbest Bölge Kullanıcılarının Faaliyet Konularına Göre Dağılımı

Tablo 5'te serbest bölgelerin kullanıcılarının faaliyet konularına göre dağılımı verilmiştir.

**Tablo 5: Serbest Bölge Kullanıcılarının Faaliyet Konularına Göre Dağılımı
(2000 Ekim)**

Faaliyet Konuları	Yerli		Yabancı		Toplam	
	Kiracı	Yatırımcı	Kiracı	Yatırımcı	Kiracı	Yatırımcı
İŞLETİCİ	1	4	0	0	1	4
KURUCU-İŞLETİCİ	0	10	0	2	0	12
ALIM-SATIM	1269	238	277	36	1546	274
BANKACILIK-SİGORTACILIK	52	16	5	0	57	16
KİRALAMA	6	185	0	24	6	209
ÜRETİM	144	167	26	27	170	194
DEPOLAMA	5	69	2	8	7	77
MONTAJ-DEMONTAJ	21	7	6	1	27	8
BAKIM-ONARIM	3	3	1	0	4	3
İHR. ARACILIK ALIM-SATIM	54	0	16	0	70	0
DİĞER	36	8	12	3	48	11
Toplam	1591	707	345	101	1936	808
Genel Toplam	2,298		446		2,744	

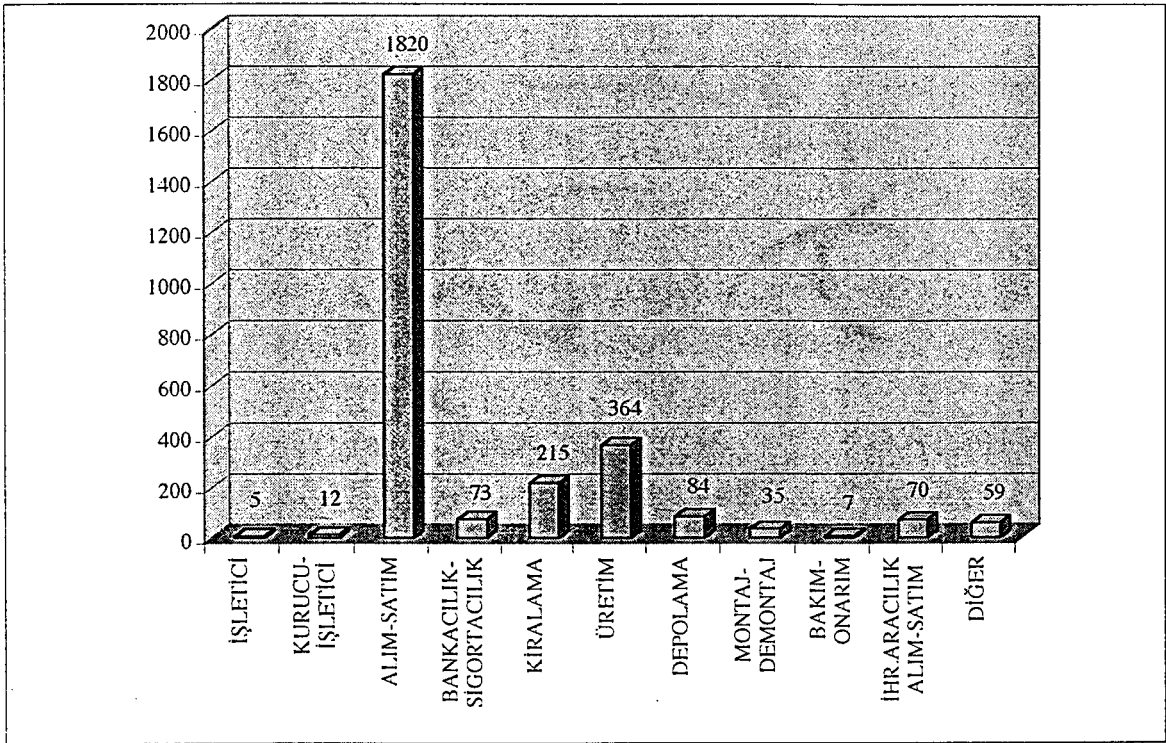
Kaynak: DTM Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü.

Tablo 5’de serbest bölgelerde faaliyet gösteren firmaların, faaliyet konuları, yerli kiracı-yatırımcı ve yabancı kiracı-yatırımcı oldukları durumlar göz önüne alınmıştır.

Buna göre bölgelerde toplam 2298 yerli kiracı ve yatırımcı bulunmaktadır. Bu sayının 1591’i kiracı 707’si yatırımcıdır. 446 olan yabancı kiracı ve yatırımcının da 345’i kiracı 101’i de yatırımcıdır.

Yerli kiracı ve yatırımcı ile yabancı kiracı ve yatırımcının sayısı ise 2744’dür.

Grafik 3: Serbest Bölge Kullanıcılarının Faaliyet Konularına Göre Dağılımı

Kaynak: DTM Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Grafik 3'te anlaşılabileceği üzere serbest bölge kullanıcılarının en yoğun şekilde faaliyette buldukları alan alım-satım olarak görülmektedir. 1820 olan bu sayıyı sırasıyla üretim (364), kiralama (215), depolama (84), bankacılık-sigortacılık (73), ihracat-aracılık-alım-satım (70), diğer (59), montaj-demontaj (35), kurucu-işletici (12), bakım-onarım (7) ve işletici (5) izlemektedir.

3.3. Serbest Bölgelerde Çalışan Personel Sayısı

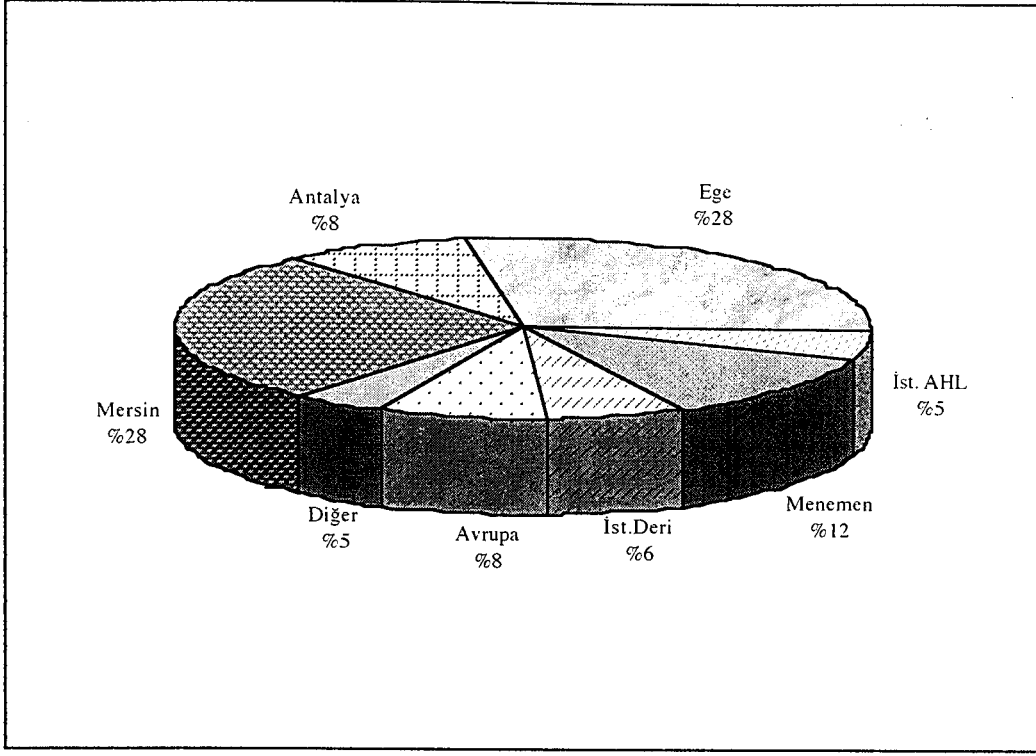
Tablo 6: Serbest Bölgelerimizde Çalışan Personel Sayısı

<i>Bölgeler</i>	<i>İşçi</i>	<i>Büro Personeli</i>	<i>Diğer</i>	<i>Toplam</i>
Mersin	4,853	390	167	5,410
Antalya	1,407	176	59	1,642
Ege	4,978	383	139	5,500
İst. AHL	36	629	356	1,021
Trabzon	16	7	18	41
Menemen	2,156	172	70	2,398
İst.Deri	552	472	229	1,253
İst. Trakya	236	122	51	409
Mardin	11	3	9	23
D.Anadolu	130	4	0	134
Rize	5		0	5
Samsun	3	22	6	31
Avrupa	1385	73	21	1,479
Gaziantep	18	23	8	49
Kayseri	86	4		90
Adana-Yum.	98	10	4	112
Toplam	15,970	2,490	1,137	19,597

Kaynak: DTM, Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü.

Tablo 6'nın verileri ışığında, ülkemizde serbest bölgelerde çalışan toplam personel sayısının 19.597 olduğu görülmektedir. Bu sayının 15.970'i işçi, 2490'ı büro personeli ve 1137'side diğer grubun içinde yer alanlardan oluşmaktadır. 15.970 işçinin 4978'i Ege, 4853'ü Mersin, 2156'sı Menemen ve 1407'si de Antalya serbest bölgelerinde yoğunluk kazanmıştır.

Grafik 4: Serbest Bölgelerimizdeki Personel Sayısının Dağılımı

Kaynak: DTM Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Grafik 4'teki yüzdesel dağılıma baktığımızda ise Mersin ve Ege Serbest Bölgelerinde çalışanların toplam çalışan personel sayısı içinde % 28'erlik paylara sahip oldukları görülmektedir. Bu oranı % 12 ile Menemen, % 8 ile Avrupa ve Antalya, % 6 ile İstanbul Deri, % 5 ile İstanbul A.H.L. ve % 5 ile de diğerleri takip etmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SERBEST BÖLGELERİN KURULMA KOŞULLARI VE ESKİŞEHİRDE SERBEST BÖLGE UYGULANABİLİRLİĞİ

1. SERBEST BÖLGELERDE KURULUŞ YERİ KRİTERLERİ

Serbest bölgelerin kurulması ile ilgili beklenen faydaların oluşabilmesi, serbest bölgelerin kurulacağı yerin tesbitini ön plana çıkarmaktadır.

Bir serbest bölgenin yer seçiminde öncelikle gözönünde bulundurulması gereken husus uluslararası ticaret yolları üzerinde bulunmaktır. Bunun'da nedeni bölgenin gerek hammadde, aramalı, malzeme temini, gerekse bölgede yer alan kuruluşlarca üretilen ürünlerin kolayca sevk edilebilmesi, ayrıca transit ticareti bakımından avantajlı bir konum elde edilebilmesidir.⁸⁰

Öte yandan, hangi tür ulaştırma kolaylıklarının gerekli olduğu, işçi sayısı ve niteliğinin belirlenmesi, fiziki ve ekonomik çevrenin özellikleri, serbest bölgenin kuruluş yeri seçimini ve hangi malların faaliyet konusu olabileceğini etkilemektedir.⁸¹

Bir serbest bölgeye çekilmesi düşünülen endüstrinin tipi de yer seçimi konusunda etkili olur. Bölgeye çekilmesi düşünülen endüstrinin tipi, uluslararası piyasalarla bağlantı sağlayan hava ve deniz limanları ve bölge çevresindeki yerleşim yerlerine bağlı olarak, bölgenin yer seçimi üzerinde etkili olur. Çok sık hammadde temini ve ürün sevki ihtiyacı içinde bulunan endüstriyel kuruluşlar için hava ve deniz limanlarının yakınlığı konusu büyük önem taşır. Ayrıca, çevreyi önemli ölçüde kirleten endüstriyel kuruluşların yerleşim alanları yakınında kurulması önemli sorunlar

⁸⁰ERDOĞAN, a.g.e., s.136.

⁸¹ATİK, a.g.e., s.5.

yaratabilir. Bu gibi kuruluşları barındıran bölgelerin yerleşim yerlerine uzak bir deniz limanında kurulması uygun olur. Hava alanı ve yerleşim alanları yakınında kurulması düşünülen bölgelerde ise elektronik, tekstil gibi çevre kirliliği sorunu önemli boyutlarda olmayan endüstriyel kuruluşların yerleşmesi sağlanmalıdır.⁸²

Serbest bölgenin kuruluş yeri seçiminde özellikle liman, hava limanı ve karayolları bağlantısı ile serbest bölge sınırlarının bütünleşmesi, alt yapısı ve bölgenin yurt içi ve dışında tanınma özellikleri esas kriterleri teşkil etmektedir. Serbest bölgenin liman ve havalimanı yanına kurulmasındaki esas maksat giriş ve çıkış işlemlerinin süratle yapılması esastan kaynaklanmaktadır. Havalimanı ve deniz limanının uluslararası trafiğe açık olması ise gözden kaçırılmamalıdır.⁸³ Bunun yanında yeni bir serbest bölge kurulurken gözönüne alınan kriterlerin başlıcaları aşağıda belirtilmiştir.⁸⁴

- Serbest bölgenin yöre ve ülke ekonomisine sağlayacağı katkı,
- Serbest bölgenin istihdama sağlayacağı katkı,
- Serbest bölgenin üretime sağlayacağı katkı,
- Serbest bölge arazisinin, karayolu, denizyolu, havalimanı ve demiryolu ağlarına yakınlığı,
- Serbest bölge kurulacak ilin ve yörenin sanayi ve ticari faaliyetler açısından durumu,
- Serbest bölge hinterlandının büyüklüğü,
- Serbest bölge arazisinin haberleşme, su, elektrik gibi imkanları,
- Serbest bölge arazisinin mülkiyet durumu ve arazinin kullanım amacı,
- Serbest bölge arazisinin fiziki koşulları,
- Serbest bölgede yapılacak faaliyetlerin çevre kirliliği yaratıp-yaratmayacağı,
- Serbest bölgenin alt ve üst yapılar için yapılacak harcamaların büyüklüğü ve bu harcamaların finansmanın nasıl sağlanacağı,
- Serbest bölgenin alt ve üst yapısının tamamlanması için gereken süre,

⁸²ERDOĞAN, a.g.e., s.137.

⁸³DEMİREL, a.g.e., s.17.

⁸⁴AKÇA ve ERTEKİN, a.g.e., s.43.

- Serbest bölgeyi kurup işletecek potansiyel girişimcinin varlığı,
- Mevcut serbest bölgelerle rekabet oluşturup oluşturmayacağı.

2. SERBEST BÖLGELERE UYGULANAN MUAFİYET, TEŞVİK VE AVANTAJLAR

Hizmete girmeye başladıkları 1987’den bu yana serbest bölgeler, ülkeye yabancı sermaye ve yeni teknolojilerin getirilmesine imkan sağlayacak uygun zeminin yaratılması, sanayicinin ihtiyaç duyduğu bazı hammadde ve aramaların kolaylıkla, istenilen miktarda ve zaman kaybı olmadan temin edilebilmesi ve sağlanan teşvik ve avantajlarla düşük maliyetli mal üretimi ve ihracı işlevlerini görmesinin yanısıra Türkiye dışından gelen malların transit olarak diğer ülkelere satımı, yeni istihdam olanaklarının yaratılması ve Türk ihraç ürünlerinin ihracatını kolaylaştırması ve hızlandırması açısından da bir basamak olmaktadır.⁸⁵

Türkiye’nin diğer yörelerinde, çeşitli uygulama alanlarına göre (Organize Sanayi Bölgesi, Kalkınmada Öncelikli Yöre, vb.) değişiklik gösteren ülke içi teşvik sisteminin yatırımcıya çeşitli kolaylıklar sağlamakta olduğu akla gelmekte ise de serbest bölge’de sağlanan kolaylıkların daima daha fazla olduğu gözlenmektedir.⁸⁶ Karşılaştırma yapmadan önce serbest bölgelerde uygulanan ve Türk Genel Teşvik Sisteminde yer alan yatırım teşvikleri aşağıda özet olarak sıralanmıştır.⁸⁷

- Gümrük muafiyeti
- Yatırım indirimi,
- Özel önem taşıyan sektörler ile kalkınmada öncelikli yörelerde çalışanların ücretlerinin vergilendirilmesinde indirim,

⁸⁵Erkut DURAN, “Serbest Bölgelerin Ülkemiz Dış Ticaretine Katkıları”, **Ankara Ticaret Odası Dış Ticaret Bülteni**, S.2, (Haziran 1999), s.9.

⁸⁶Tuğrul YALÇINER, “Ülkemizde Serbest Bölgelerden Beklentiler, Çevre Ülke Serbest Bölgeleri ve Antalya Serbest Bölgesi”, (Uzmanlık Tezi, Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü, 1993), s.50.

⁸⁷Hüsnü ERKAN ve Rezan TATLIDİL, **Serbest Bölgelerde Uygulanacak Teşvik Tedbirlerinin Sektörlere Katkıları Yönünden Değerlendirilmesi**, (Ankara, TOBB Yayınları, 1990), s.86.

- Bina inşaat harcı istisnası,
- Katma Değer Vergisi ertelemeesi,
- Vergi, Resim, Harç istisnası
- Konut inşaatında ve kalkınmada öncelikli yörelerde yapılacak yatırımlarda vergi, resim ve harç istisna ve muafiyetleri,
- Rıhtım resmi muafiyeti,
- Yatırım finansman fonundan faydalanma,
- Kaynak kullanımını destekleme primi,
- Yatırım malı imalatçı teşvik kredisi
- Döviz tahsisi (yatırım ve serbest bölgeler mal sevki için).

Bir karşılaştırma yapacak olursak, ülke içi teşvik mevzuatının başlıca iki esas üzerinde uygulandığını görürüz. Daha yaygın olarak kullanılmakta olan ilk esas, devletin normalde alması gereken vergi, resim ve harçların bir kısmını almaması yoluyla yatırımcıyı dolaylı teşvik etmesidir. Gümrük muafiyeti, yatırım indirimi, kredilerden vergi, resim ve harç istisnası, bina harcı istisnası, ulaştırma alt yapıları resim muafiyeti gibi yöreye, yatırımın çeşidine göre çeşitli değişiklikler gösteren teşvikler bu gruba girmektedir. Serbest bölgelerde ise her yatırımcı tam, süresiz ve her konuda vergi, resim ve harç muafiyetine sahiptir.⁸⁸

Ülke içindeki teşviklerde uygulanmakta olan ikinci esas ise, gittikçe daraltılmakta olan dolaysız teşviklerden, Kaynak Kullanımı Destekleme Fonu Kredisi gibi, bulunduğu yöre ve yatırımda kullanılan özkaynak oranına göre verilen teşviklerdir. Serbest bölgedeki yatırımcı, serbest bölge teşviklerine ilaveten bu teşvik kalemlerinden de yararlanmaktadır.⁸⁹

2.1. Serbest Bölgelerde Uygulanan Vergisel Nitelikteki Muafiyetler ve Avantajlar

Serbest bölgede faaliyette bulunan firmalar, Türkiye’de geçerli; gelir vergisi, kurumlar vergisi, katma değer vergisi ve emlak vergisi de dahil olmak üzere, bütün

⁸⁸YALÇINER, a.g.e., s.51.

⁸⁹Aynı, s.51.

vergiler ile tüm harçlardan ve resimlerden muaftır. Ancak, bu firmaların Türkiye’de yapacakları işlemler ve dış ticaret mevzuatına tabi olmaksızın yapacakları alımlar KDV ile ilgili diğer mevzuat gereği harç ve resimlere tabidir. Daha genel bir ifadeyle, 3218 sayılı Serbest Bölgeler Kanunu’nun sağladığı muafiyet ve teşvikler yalnızca serbest bölge sınırı içerisinde geçerli olup, serbest bölge sınırı dışında yapılan, ancak serbest bölge faaliyetleri ile ilgili işlemleri de kapsayacak şekilde genişletilmesi imkanı bulunmamaktadır.⁹⁰

Bunun yanında 3218 sayılı yasanın serbest bölgelerde faaliyette bulunan firmalara tanıdığı teşvik ve avantajlar şu şekilde sıralanabilir.⁹¹

- Yasa serbest bölgeleri gümrük hattı dışında saymakta ve bu bölgelerde vergi, resim, harç, gümrük ve kambiyo mükelleflerine dair mevzuat hükümlerinin uygulanmayacağını benimsemektedir. Serbest bölgelerde üretim ve hizmetlere ilişkin faaliyetler Katma Değer Vergisinden istisna edilmiştir.
- Serbest dolaşım halindeki malların bu nitelikleri, serbest bölgelerde buldukları süre zarfında askıya alınır. Bu malların Türkiye’ye ithalinde ise yalnızca bölgede yaratılan katma değer üzerinden KDV tahsil edilir.
- Serbest dolaşımdaki eşyanın Hariçte İşletme Rejimi kapsamında serbest bölgelerde işlenmesini müteakip Türkiye’ye ithalinde tam muafiyet uygulanır.
- Serbest bölge faaliyetlerinden elde edilen kazanç ve gelirler hiçbir izne ve vergiye tabi olmaksızın yurt dışına veya Türkiye’ye transfer edilebilir.
- Türkiye’deki tam ve dar, gerçek ve tüzel serbest bölgelerdeki faaliyetleri

⁹⁰AKÇA ve ERTEKİN, a.g.e., s.25.

⁹¹Erkut DURAN, “Türkiye Serbest Bölgeleri”, Ankara Ticaret Odası Dış Ticaret Bülteni, S.1, (Mayıs 1999), s.4.

dolayısıyla elde ettikleri kazanç ve iratlar, Türkiye'nin diğer yerlerine getirildiğinin kambiyo mevzuatına göre tevsiki halinde de gelir ve kurumlar vergisinden muaftır.

- İşçi ücretlerinden SSK primi dışında herhangi bir kesinti yapılamaz.
- Serbest bölgeye getirilen Türkiye veya AB menşeli ya da buralarda serbest dolaşımda bulunan malları, serbest dolaşımda bulunma statüsü değişmediğinden, Türkiye'ye veya AB üyesi ülkelere girişinde gümrük vergisi ödenmez. Ayrıca, üçüncü ülke menşeli malların serbest bölgeye girişinde ve bu malların Türkiye veya AB üyesi ülkeler dışındaki üçüncü ülkelere gönderilmesi halinde de gümrük vergisi ödenmez. Ancak, serbest bölgeden Türkiye'ye veya AB üyesi ülkelere gönderilen serbest dolaşım durumunda olmayan üçüncü ülke menşeli mallar için Ortak Gümrük Tarifesi'nde belirtilen oran üzerinden gümrük vergisi ödenir.⁹²

Dünyadaki bütün örneklerde olduğu gibi, Türkiye'deki serbest bölgelerde de uygulanan vergi muafiyeti, devlet tarafından buradaki faaliyetleri teşvik etmek amacıyla kullanılan bir araç olup, asıl hedef serbest bölgelerdeki firmalara uluslararası ticarete rekabet avantajının sağlanmasıdır. Yerli üreticiler dünya fiyatlarında sağladıkları girdilerini serbest bölgede stoklamak suretiyle gerektiği zaman anında ucuz hammadde ve ara malı temininde hiçbir güçlük çekmeden ihtiyaçlarını karşılayabilmektedir. İhracata yönelik üretim yapan firmalar dahili vergilerden, iç mevzuattan ve bürokrasiden arındırılmış olarak serbest bölgeden Dahilde İşleme İzin Belgesi kapsamında sağladıkları avantajlarda daha ucuz maliyetlerle üretim yapma imkanı bulmakta ve nihai ürünlerin dünya pazarlarında rekabet edebilir fiyatlarla satılması mümkün olmaktadır.⁹³

2.2. Serbest Bölgelerde Uygulanan Diğer Avantajlar

Türkiye'de serbest bölgelere uygulanan vergisel nitelikteki muafiyet ve

⁹²Aynı, s.7.

⁹³DURAN, a.g.e., S.2, (Haziran 1999), s.9

avantajların yanısıra bölgelerde bulunan firmaların faaliyetlerine ilişkin de bazı muafiyet ve avantajlar bulunmaktadır. Bunlar ise şu başlıklar altında sıralanabilir.

- Serbest bölgeler gümrük hattı dışında sayıldığından, serbest bölgeler ile Türkiye'nin diğer yerleri arasında yapılan ticarete dış ticaret rejimi hükümleri uygulanır. Başka bir deyişle, Türkiye'den serbest bölgeye satılan mallar ihracat rejimine, serbest bölgeden Türkiye'ye satılan mallar ise ithalat rejimine tabidir. Diğer taraftan, serbest bölge ile diğer ülkeler ve diğer serbest bölgeler arasında dış ticaret rejimi hükümleri uygulanmaz. Mallar serbest bölgeden Türkiye dışındaki ülkelere ve Türkiye'deki diğer serbest bölgelere ihracat rejimine tabi olmadan sevk edilir ve ithalat rejimine tabi olmadan buralardan serbest bölgeye getirilir. Bu durumda, serbest bölgeden diğer ülkelere Türkiye üzerinden sevk edilen mallar ile yurtdışından getirilen serbest bölge adresli malların Türkiye'den geçişi transit rejime tabidir.⁹⁴
- Ticaret politikası önlemlerine tabi üçüncü ülke menşeli mallar herhangi bir izne tabi olmaksızın serbest bölgelere getirilebilir.
- Serbest bölgede faaliyette bulunan firmalar yatırım ve üretim safhalarında Bakanlar Kurulu'nca belirlenen yatırım teşviklerinden yararlanabilir, fakat, serbest bölgeden yurtdışına sevk ettikleri mallar için ihracat teşviklerinden yararlanamazlar. Ancak, Türkiye'den serbest bölgeye ihracat yapan firmalar ihracat teşviklerinden yararlanabilir. Serbest bölgede faaliyette bulunan firmaların yatırım teşviklerinden yararlanabilmesi için teşvik belgeleri almaları gerekir. Esasen, serbest bölgede faaliyette bulunan firmalar fon kaynaklı kredi, arsa sağlanması ve enerji desteği gibi vergisel nitelikli olmayanlar hariç, diğer yatırımları teşvik unsurlarından serbest bölgenin sağladığı muafiyet ve teşviklerle otomatik olarak zaten yararlanmaktadır.⁹⁵

⁹⁴<http://www.foreigntrade.gov.tr/ticaret/dtdergi/nisan98/serbestb.htm/s.7>

⁹⁵Aynı, s.7.

- Serbest bölgenin faaliyete geçmesinden itibaren on yıl süreyle 5.5.1983 gün ve 2822 sayılı Kanun Grev ve Lokavt ile arabulucuk hükümleri uygulanmaz. Ancak bu süre içinde toplu iş sözleşmesi üzerinde çıkacak menfaat uyuşmazlıkları Yüksek Hakem Kurulu'nca karara bağlanır.⁹⁶
- Bölgedeki faaliyetlerle ilgili her türlü ödemeler dövizle yapılır.
- Serbest bölgede sağlanan teşvik ve avantajlardan yararlanma, firmaların yerli ve yabancı olmasına göre değişmemektedir.
- Diğer bir çok ülkedeki serbest bölgelerden farklı olarak, özellikle ekonominin girdi ihtiyacının ucuz ve düzenli olarak temin edilebilmesi açısından Türkiye serbest bölgelerinden Türkiye'ye yönelik mal satışlarına ve takas ticaretine kısıtlama getirilmemiştir.⁹⁷

3. UYGULAMADA SERBEST BÖLGE TÜRLERİ

Serbest bölge kavramı, ülkelerin ekonomik yapısına bağlı olarak yasal temelleri, kuruluş amacı ve işlevi açılarından farklı uygulamaları içine alan ana bir kavramdır. Farklı serbest bölge uygulamalarını birbirlerinden kesin sınırlarla ayırmak mümkün değildir. Bununla beraber serbest bölgelerin iki temel kritere dayanarak sınıflandırılması yapılabilmektedir.⁹⁸

Birinci ölçüt serbest bölgede yürütülen faaliyetlere göre yapılan sınıflandırmadır. Bölgede yapılan faaliyetler bölgeye gümrüksüz ithalat, depolama, yeniden ambalajlama, gibi çeşitli işlemlere tabi tutularak yeniden ihracat (re-export) gibi sadece ticari faaliyetler yanında bazı sınıai faaliyetler de yürütülüyorsa serbest üretim bölgesi olarak temel ikili bir ayırım yapılmaktadır.⁹⁹

⁹⁶DTM., *Serbest Bölgeler Mevzuatı*, (4. Baskı, Ankara, Tanıtım ve Araştırma Dairesi Başkanlığı, 1996), s.5.

⁹⁷DURAN, a.g.e., S.1, (Mayıs 1999), s.5.

⁹⁸KOÇAK, a.g.e., s.4.

⁹⁹Aynı, s.5.

İkinci ölçüt, serbest bölgelerdeki faaliyetin bulunduğu ülkenin iç piyasasına ya da hem iç piyasaya hem de dış piyasaya yönelik olmasına göre serbest bölge sınıflandırılmasıdır. Bulunduğu ülkenin iç piyasasına yönelik faaliyetlerin yapıldığı bölgeler serbest ticaret bölgesi olarak tanımlanmakta olup bu tür uygulamalar yoğun olarak gelişmiş ülkelerde toplanmıştır. İç piyasa ile birlikte özellikle dış piyasa için faaliyetlerde bulunan bölgeler serbest üretim bölgesi olarak isimlendirilmektedir. Esas olarak ihracata yönelik olan serbest üretim bölgeleri genellikle gelişmekte olan ülkelerde bulunmaktadır.¹⁰⁰

3.1. Serbest Ticaret Bölgeleri

Serbest bölgelerle ilgili tanımlamalar içinde özellikle iki ayırıcı tip dikkatimizi çekmektedir: Serbest ticaret bölgeleri ve serbest üretim bölgeleri. Genellikle gümrük işlemlerinden arınmış faaliyetlerin yer aldığı bütün coğrafi konumlar için yaygın olarak serbest nitelmesi kullanılmakla beraber; serbest ticaret bölgelerinde üretim tanımına ya da kapsamına girecek faaliyetlerin yer almadığını görmekteyiz.¹⁰¹

Genellikle bir liman civarında ve sınırları belirlenmiş bir alanda yapılan tüm ticari faaliyetlere ülkede uygulanmakta olan dış ticaret mevzuatı tamamen ya da kısmen uygulanmamaktadır. Bu alanlara malların giriş ve çıkışları serbesttir. Bölgeye gelen mallar üzerinde işleme, ambalajlama, yeniden ambalajlama, karıştırma, sınıflama, markalama, küçük ticari ambalajlar haline getirme, kırma, ayıklama, etiketleme, şişeleme, birleştirme, şekil değiştirme, saflaştırma, örnekleme gibi işlemlerde sergileme, belirli bir süre bölgedeki depolarda muhafaza gibi faaliyetler yapılabilmektedir.¹⁰²

Serbest ticaret bölgelerinin gelişmiş ülkelerde yer aldıklarını, ihracatı artırma gibi bir misyon yükümlenmediklerini belirtmek gerekir. Bu bölgelerde faaliyette bulunan firmaların beklentileri şöyle sıralanabilir.¹⁰³

¹⁰⁰Aynı, s.5.

¹⁰¹Berna KOCAMAN, **Serbest Bölgeler, Türkiye’de Seçilen Yerlerin Bilimsel Açından Değerlendirilmesi**, (Ankara: Özgü Yayıncılık, Nisan 1991), s.83.

¹⁰²KOÇAK, a.g.e., s.5.

¹⁰³KOCAMAN, a.g.e., s.83.

- Gmrk bağışlıklarından yararlanmak,
- Ülkelerin uyguladığı gelir ve kurumlar vergisi bağışlıklarından yararlanmak,
- Depolama, sergileme, ambalajlama kolaylıklarından yararlanmak,
- Kota ve dış ticaret vergilerine uygulanan bağışlıklardan yararlanmak,

Serbest ticaret bölgeleri ve limanları kuran ülkelerin beklentilerini de,¹⁰⁴

- Dış ticarete işlem hacmini arttırmak,
- Endüstrilerin pazarlama sorunlarına are bulmak,
- Transit ticareti teşkil etmek,
- Ülkenin ithalatını kolaylaştırmak,

şeklinde sıralayabiliriz.

Serbest ticaret bölgeleri, kurulmuş oldukları bu gelişmiş ülkeler için mukayeseli üstünlüklere göre gelişebilecek serbest dış ticaret politikalarının uygulandığı alanlar olmaktadır. Bu bölgelerde daha çok yerli firmalar faaliyette bulunmakta ve ülke ekonomisine yönelik çalışmaktadırlar.¹⁰⁵

3.2. Serbest retim Bölgeleri

Serbest retim bölgelerini serbest ticaret bölgelerinden ayıran temel özellik, faaliyetlerin, ithal edilen hammadde ve parçalardan üretim yapılan ve bunların ihracatı konusunda faaliyette bulunan firmalar tarafından yapılmasıdır. Gelişmekte olan ülkelerce, dünya pazarlarına yönelik faaliyette bulunan şirketlere, tümüyle ihracata yönelik üretimde bulunmaları, ülkeye teknoloji ve sermaye girişinin hızlandırılması amaçları ile bölgede üretim faaliyetlerinde bulunacakları için işgücü yönünden avantajlı, alt yapı imkanları, çeşitli vergi kolaylıkları ve yardımları gibi teşvikler sağlayan

¹⁰⁴ Aynı, s.84.

¹⁰⁵ Aynı, s.84.

sınırlandırılmış bölgeler olarak tanımlanmaktadır. Söz konusu bölgeler deniz ya da hava limanları yakınında oluşturulmaktadır.¹⁰⁶

Serbest üretim bölgelerinde; genellikle emek yoğun (varolan ucuz işgücünden yararlanabilmek amacıyla) üretim süreçlerine dayalı, uluslararası fason üretim yapılmaktadır. Uluslararası fason üretim, genellikle gelişmiş ülke firmalarına, tekrar kendi pazarlarında satışa arz etmek üzere, az gelişmiş ülkelerde yaptırdıkları üretimi tanımlamaktadır.¹⁰⁷

Başta Birleşmiş Milletler Sınai Kalkınma Örgütü (UNIDO) olmak üzere uluslararası kuruluşlar, az gelişmiş ülkelerde serbest üretim bölgelerinin kurulmasıyla bu ülkelerin;

- Dış ödemeler dengesinin sağlıklı bir yapıya kavuşacağını,
- İhracat gelirlerinin artacağını,
- Teknolojik ilerlemenin gerçekleşeceğini,
- İşgücünün teknik beceri düzeyinin yükseleceğini,
- Ekonomik bağımsızlık sağlanarak, kendi kendine yeterli bir ekonomik düzen sağlanacağını ileri sürmektedirler.¹⁰⁸

Serbest üretim bölgelerinde gerçekleştirilen üretim yapısına bakıldığında, genellikle üretim süreçlerindeki karmaşıklığın en alt düzeye indirildiği (işin basitleştirildiği) mümkün olduğu kadar basit makine ve teçhizatın kullanıldığı ve hatta üretim süreçlerinin parçalara ayrılarak ayrı ayrı üretim noktalarında (coğrafi bölgelerde) üretimin gerçekleştirildiği görülmektedir. Bu bölgelerde üretilen en önemli ürün gruplarını toparlayacak olursak; tekstil, elektronik, elektrikli aletler, optik aletler, giyim eşyası, ayakkabı, otomobil yedek parçası, plastik eşya ve oyuncaklar en önemli parçayı oluşturmaktadır.¹⁰⁹

¹⁰⁶KOÇAK, a.g.e., s.85.

¹⁰⁷KOCAMAN, a.g.e., s.85.

¹⁰⁸Aynı, s.86.

¹⁰⁹Aynı, s.87.

3.3. Diğer Uygulamalar

Fonksiyonel açıdan genel bir değerlendirme yapacak olursak serbest bölgelerin serbest üretim bölgeleri ve serbest ticaret bölgeleri olmak üzere iki başlık altında toplandığını söyleyebiliriz. Bu uygulama başlıklarının yanında dünyada genel kabul gören diğer uygulamalar şunlardır:¹¹⁰

Serbest Bankacılık Alanları: Serbest bölge olarak düzenlenen alanlarda faaliyet gösterecek olan şirketlerin finansman ihtiyacını karşılamak için aynı zamanda bankalar gibi kredi kuruluşlarına da ihtiyaç vardır. Serbest bölgelerde faaliyet gösteren bankalar için genellikle kambiyo kontrolleri, krediler üzerindeki faiz oranları, munzam karşılık oranları azaltılmakta, ya da tamamen kaldırılmaktadır. Vergiden muaf olmaları ve sermaye denetiminin olmayışı sağlanan kolaylıklar arasında ifade edilebilir.

Serbest Antrepolar: Gümrük idaresi denetimindeki kapalı alanlarda yabancı malların gümrük vergisi ödenmeksizin depolanması olanağı sağlanan yerlerdir. Antrepoya gelen mallardan re-export edilecek olanlar, ya da iç piyasaya sürülecek olan kısım için zaman kazanmak ve bu süre içerisinde alıcı ile satıcı arasında malı yakından görerek bağlantı kurma kolaylığı sağlanmaktadır.

Gümrüksüz Satış Mağazaları: Genellikle havaalanları ve gümrük kapılarında oluşturulan mağazalarda içki, sigara ve çeşitli değerli malların gümrüksüz satışının yapıldığı yerlerdir. Gümrüksüz satış mağazaları uygulamaları günümüzde giderek yaygınlık kazanmaktadır.

Serbest Sigortacılık Bölgeleri: Serbest sigortacılık serbest bölgelerdeki sigortacılık faaliyetleri çerçevesinde olağan ya da büyük ticari risklerin karşılanması hizmetlerinin yürütülmesi amaçlanmaktadır.

Serbest Liman: Dar kapsamlı serbest ticaret bölgesi olarak da düşünülebilecek

¹¹⁰KOÇAK, a.g.e., s.6.

olan serbest limanlar, bir ülkenin belirli bir limanının ithalat, ihracat, transit ticaret, taşımacılık ve re-export faaliyetlerine olanak verecek yönde düzenlenmesidir.

4. ESKİŞEHİR İLİNİN YAPISAL ANALİZİ VE ESKİŞEHİR'DE SERBEST BÖLGE UYGULANABİLİRLİĞİ

Eskişehir ilinin serbest bölge uygulamasına ilişkin yapısal analizi yapılırken ilk olarak coğrafi yapı incelenecek ardından da sosyo-ekonomik yapı hakkında bilgi verilecektir.

4.1. Coğrafi Yapı

Eskişehir İç Anadolu Bölgesinin Kuzeybatısında, 29 derece 58 dakika ve 32 derece 04 dakika doğu boylamları ile 39 derece 06 dakika ve 40 derece 09 dakika kuzey enlemleri arasında yer almaktadır. Kuzeyden Bolu, doğudan Ankara, güneyden Konya-Afyon, batıdan Kütahya-Bilecik illeri ile komşudur. İlin yüzölçümü 13.652 km² olup, arazilerin % 42.8'ini tarım alanları, % 25.5'ini çayır ve meralar, % 24'ünü orman arazileri, % 7.6'sını diğer araziler oluşturmaktadır. Rakımı 779 m.'dir. İl alanının % 22'si dağlarla kaplıdır. Bunlardan 1813 m. rakımlı Sündiken dağları, 1713 m. rakımlı Türkmen dağı, 1690 m. rakımlı Sivrihisar dağları ve Kırgız dağı ilin en yüksek rakımlı dağlarıdır. İlin kuzeyinde Bozdağ bulunmaktadır. Bu dağlar üzerindeki yaylalık alanlar il topraklarının % 6'sını kaplar. Porsuk ve Sarısu Ovaları en önemli ovalardır. Ovalar il alanının % 26'sını kaplamaktadır.¹¹¹

İlin komşu illere olan uzaklıkları ise aşağıdaki gibidir.

Eskişehir-Kütahya	83 km.
Eskişehir-Afyon	168 km.
Eskişehir-Ankara	232 km.
Eskişehir-Bolu	297 km.
Eskişehir-Bilecik	80 km.
Eskişehir-Bursa	148 km.

¹¹¹ Eskişehir 1999 Sanayi ve Ticari Durumu, Eskişehir. Mart 2000, s.3.

4.2. Sosyo-Ekonomik Yapı

Sosyo-ekonomik yapı başlığı altında ilk olarak Eskişehir ilinin demografik ve ekonomik yapısı ele alınarak incelenecektir.

4.2.1. Demografik Yapı

Nüfusun büyüklüğü ve yapısal özellikleri o ilin ekonomik ve sosyal yapısını biçimlendiren temel unsurların başında gelir. Bu nedenle nüfus, illerin gelişmişlik düzeyi ve halkın refahı konusunda önemli bir göstergesidir.¹¹² Bu bağlamda Tablo 7 yardımıyla Eskişehir'deki şehir, köy nüfusları ile yüzölçümü ve nüfus yoğunluğunu ele aldığımızda Eskişehir'in Merkez ilçe ile birlikte toplam 13 ilçesinin olduğunu görmekteyiz.

Tablo 7: Şehir ve Köy Nüfusları İle Yüzölçümü ve Nüfus Yoğunluğu (1997)

İlçeler	Toplam	Merkez Nüfusu	Bucak ve Köyler Nüfusu	Yüzölçümü Km2	Nüfus Yoğunluğu
Toplam	658.991	515.9	143.089	13.652	48
Merkez İlçe	483.212	450.2	33.008	2.535	194
Alpu	16.363	5.154	11.206	936	11
Beylikova	10.266	5.333	4.933	570	18
Çifteler	17.899	11.275	6.624	820	21
Günyüzü	11.146	1.809	9.337	789	14
Han	3.894	1.965	1.929	335	11
İnönü	8.761	4.586	4.175	325	27
Mahmudiye	10.617	5.333	5.284	643	16
Mihalgazi	10.727	4.314	6.413	118	94
Mihallıççık	19.559	6.616	13.943	1670	11
Sarıcakaya	11.47	5.446	6.024	366	31
Seyitgazi	21.596	3.744	17.852	1.558	13
Sivrihisar	33.481	11.123	22.358	2.987	11

Kaynak: Eskişehir Sanayi Odası, Ürün Kataloğu, 2000, s.10.

¹¹²Özcan DAĞDEMİR, Eskişehir Halkının Refah Düzeyi, (Eskişehir: Etam Matbaa Tesisleri, 1999), s.6.

İlin toplam nüfusu 658.991'dir. İlin toplam nüfusu içinde Merkez İlçe ise 483.212'dir. İl genelinde nüfus yoğunluğu 48 kişi iken bu sayı Merkez İlçede 194 kişiye ulaşmıştır. Merkez ilçenin dışında nüfusun en çok bulunduğu ilçe ise 33.481 kişi ile Sivrihisar'dır. Bunu Seyitgazi ve Mihallıççık ilçeleri izlemektedir.

4.2.2. Ekonomik Yapı

Coğrafi konumun yarattığı avantajlar ile Eskişehir, Anadolu'nun batıya açılan kapısı durumundadır. Demiryolu ile karayollarının kavşağında olması, tarımda ve sanayideki gelişmeler ile yeraltı kaynaklarının zenginliği, Eskişehir'i ekonomik bakımdan önemli bir merkez haline getirmiştir. Eskişehir'i ekonomik bakımdan önemli bir merkez haline getiren bu sektörleri Tarım, Madencilik, Ticaret ve Sanayi Başlıkları altında inceleyebiliriz.

4.2.2.1. Tarım

Arazi olarak düz bir yapıya sahip olması, topraklarının bereketli oluşu tarımsal alanda da Eskişehir'i ülke genelinde söz sahibi yapmaktadır. Tarımsal üretimin başlıca çeşitleri; tahıllar, baklagiller, şeker pancarı, ayçiçeği, meyve ve sebzelerdir. Tarımsal alandaki ürün yelpazesi sonraları tarıma dayalı sanayinin gelişmesine öncülük etmiştir. Kentte bulunan Türkiye Şeker Fabrikası, bisküvi ve unlu mamuller üreten çok sayıda tesis buna örnektir.¹¹³

4.2.2.2. Madencilik

Eskişehir ili hem ülkemizin hem de dünyanın önemli madensel kaynaklarına sahip merkezlerinden biridir. Uzun yıllardır sepioliti (lületaşı) çıkarıp işleyerek yurtiçi ve dışına satan ve bu yolla Türkiye ve dünyada tanınan Eskişehir'de, bor mineralleri, manyezit ve krom madenlerinin de zaman içinde çıkarılıp işletilmeye başlanması ile madencilik, bölgenin önemli gelir kaynaklarından biri olmuştur. Eskişehir ve bölgesinde

¹¹³Eskişehir Sanayi Odası, **Ürün Kataloğu**, Eskişehir, 2000, s.12.

madenlerin çokluğuna karşın, bunlar içinde ekonomik olarak işletilebilir niteliklere sahip maden kaynakları; Bor mineralleri, manyezit, krom, sepiolit, mermer, kaolen, talk, linyit ve altındır.¹¹⁴

Madencilik Eskişehir ekonomisi içindeki payına bakıldığında, bunun en iyi göstergelerinden birisi bölgesel ihracat içindeki payıdır. Yıllar içinde değişmekle beraber toplam ihracat içinde madencilik payı % 18 ile % 46 arasında değişim göstermektedir. Değer bazında maden ihracatımız ise en yüksek değere 1997 yılında 143.1 milyon dolarla ulaşmıştır.¹¹⁵ Sektörün yaratmış olduğu ekonomik katma değere bakıldığında 1997 yılı itibariyle Eskişehir Sanayi Odasına üye kuruluşlar içerisinde madencilikle uğraşan kuruluşların yarattığı katma değer oranı % 13 düzeyindedir. Bu oran % 21’lik Makina İmalat Sanayi, % 18’lik Taş ve Toprağa Dayalı İmalat Sanayi ve % 16’lık Elektrikli Aletler sanayiinden sonra dördüncü sırada yer almaktadır. Halen Eskişehir Sanayi Odasına üye olan ve madencilikle uğraşan kuruluş sayısı 30 olup, bu işyerlerinde 1.000 civarında işçi istihdam edilmektedir.¹¹⁶

4.2.2.3. Ticaret

1925 yılında vilayet olan Eskişehir, insanlık tarihi boyunca, yerleşim, sanayi ve ticaret için tercih edilen bir yer olmuştur. Tarih boyunca olduğu gibi, günümüzde de ülkemizin sanayi ve ticari hayatı en canlı ve dinamik olan illerden biridir. 1997’de ilimizin nüfusu 660 bine yaklaşmıştır. Toplam nüfusun % 73’ü, merkez nüfusun % 87’si kent merkezinde ikamet etmektedir. Şehirleşme oranının yüksekliğinden dolayı, ticaret hayatı şehir merkezinde yoğunlaşmıştır. Kentteki toplam 26.268 esnaf ve küçük sanatkârın % 83’ü kent merkezinde ticaret yapmaktadır.¹¹⁷

Eskişehir’linin gelir seviyesinin yüksekliği, artan istihdam, ulaşım kolaylığı, ticari

¹¹⁴“Madencilik ve Eskişehir’deki Madensel Kaynaklar”, **Sanayide Yeni Ufuk**, Eskişehir Sanayi Odası Dergisi, 17. Sayı (Mayıs-Haziran/Temmuz-Ağustos 2000), s.22.

¹¹⁵Aynı, s.22.

¹¹⁶Aynı, s.22.

¹¹⁷Muammer KAYA, “Eskişehir Ticari ve Sanayi Hayatının Dünü Bugünü ve Geleceği”, **Dünya Gazetesi**, Bölge Eki; Eskişehir. (8 Kasım 2000), s.6.

hayatı pozitif yönde etkilemektedir. Eskişehir'in jeopolitik konumundan dolayı büyük illere (İstanbul, Ankara, İzmir, Bursa vs.) yakınlığı ticari hayatın sürekli ve canlı olmasını ve yenilikleri hızlı takip etmesini sağlamaktadır.

Eskişehir'de ticari etkinlikler, daha çok küçük ve orta sermayeli (KOBİ) kuruluşlar tarafından sürdürülmektedir. Türkiye'nin önde gelen kuruluşlarının ürün/hizmetlerini pazarlayan şirketler ticari hayatta büyük yer tutmaktadırlar. 1985 yılında 4359 olan Eskişehir Ticaret Odası (ETO) üye sayısının geçen yıl 6353'e çıkması ilimizde son 15 yılda ticari hayatın gelişimine bir örnek olarak gösterilebilir. Bu da Eskişehir'de 1999 yılında her 1000 kişiden 9.5'unun ticaret ile uğraştığı anlamına gelmektedir. Eskişehir'de ticaret yapan kayıtlı kuruluşların % 32'si gerçek ve % 68'i tüzel kişidir. Buradan da Eskişehir'de ferdi girişimciliğin azlığı gözlenmektedir. Eskişehir Ticaret Odasında 26 farklı meslek grubunun bulunması ise ticari hayatın çeşitliliğini göstermektedir.¹¹⁸

4.2.2.4. Sanayi

Tarih boyunca önemli medeniyetlerin yerleşim ve ticaret merkezi olan Eskişehir, ülkemizde sanayinin de ilk kurulduğu ve geliştiği yerlerin başında gelmektedir. Coğrafi yapısının getirdiği avantajlarında etkisiyle, Eskişehir'de 1894 yılında Berlin-Bağdat demiryolunun yapımı sırasında kurulan cer atölyeleri il sanayiinde başlangıç noktasını oluşturmuştur. Bu tesisin kuruluşuyla özellikle dökümcülük ve makine parçalarının yapımı konusunda büyük aşamalar kaydedilmiş, yeni işletmelerin kurulmasına yetiştirdiği insanlarla öncülük etmiştir.¹¹⁹

Cumhuriyetin ilanıyla her alanda hızlı bir kalkınma hamlesine girilen ülkemizde bu gelişimin bir devamı olarak Eskişehir'de sanayi alanında önemli yatırımlar gerçekleştirilmiştir. İlk olarak un üretimi ile başlayan gıda sanayimizin gelişimi, daha sonra taş ve toprağa dayalı imalat sanayiinde kiremit ve tuğla üretimi ile gelişerek devam etmiştir. İl genelinde özel sektörün gayretleriyle gelişme gösteren sanayimiz, kamu

¹¹⁸Aynı, s.6.

¹¹⁹Savaş M.ÖZAYDEMİR, "Sanayileşmenin Öncü Kenti", *Dünya Gazetesi*, (Bölge Eki), Eskişehir, (8 Kasım 2000), s.36.

tarafından kurulan Şeker Fabrikası, Çimento Fabrikası, Basma Fabrikası ve Tayyare Bakım Merkezi (Hava İkmal Bakım Merkezi) ile daha da gelişmiştir.¹²⁰

1950'li yıllarda şehre göçmenlerin yerleşmesi ve yanlarında getirdikleri zanaatlarla Eskişehir'de metal sanayi alanında özellikle soba ve kuzine imalatında ilk tesisler kurulmuştur. Zamanla yoğunlaşan bu tesisler bir çok işletmeninde bu alanda gelişmesine önderlik etmiştir. 1970'li yıllara gelindiğinde ise Eskişehir'de imalat sanayiinde hızlı bir gelişme yaşandığı görülmektedir. Bu gelişmede ilin büyük tüketim merkezlerine yakınlığı, ulaşımın kara ve demiryolu ile sağlanması önemli rol oynamıştır. Eskişehir Sanayi Odası'nın 1973 yılında Organize Sanayi Bölgesini yatırımcıların hizmetine sokmasıyla da bölge büyük yatırımcılar için cazibe merkezi halini almaya başlamıştır.

1975 yılında Arçelik Buzdolabı Fabrikasının kurulması ilde beyaz eşya yan sanayiinin gelişmesi sürecini başlatmış, bu gelişmeyi Toprak Sanayii, Gıda Sanayii, Makine ve Metal Sanayii ile Hazır Giyim Sanayiindeki gelişmeler izlemiştir. İlde gerçekleşen diğer bir önemli yatırımda 1985 yılında Tusaş Uçak Motor Fabrikasının kurulmasıdır.

1990 sonrası Eskişehir Sanayii'ne baktığımızda ilde beyaz eşya yan sanayiine yönelik yatırımların devam ettiğini bunun yanında hazır giyim, taş ve toprağa dayalı imalat sanayiinde de bir artış olduğu gözlemlenmiştir. Yine bu dönem Organize Sanayi Bölgesi'nde doğalgaz kullanımının getirdiği cazibe ile ilin dönem ortalarında sanayi kuşağı kapsamına alınması ve tabii ki Marmara Bölgesi'nde sanayi yatırımlarının yaşadığı sıkıntılar nedeniyle, yatırım yeri olarak Eskişehir'in öneminin arttığı bir dönem olmuştur.¹²¹

Eskişehir Sanayisine ait bu dönemdeki veriler çarpıcı sonuçlar içermektedir. Özellikle 1980'li yılların ikinci yarısından itibaren başlayan gelişme ve bunun 1990'lı yıllarda da devam etmesi sonucunda, yatırımların yoğunlaştığı Organize Sanayi Bölgesi'nde genişleme ihtiyacı gündeme gelmiştir. Sözkonusu genişleme mevcudun 6

¹²⁰ Aym, s.6.

¹²¹ Eskişehir Sanayi Odası, **Ürün Kataloğu**, s.16.

misli, diğ er bir ifadeyle 18 milyon m² olmuştur. Böylece toplam alan 21 milyon m²'ye ulaşmıştır. 1990'lı yılların ikinci yarısından itibaren Eskişehir Organize Sanayi Bölgesi'ne olan büyük ölçekli yatırım taleplerindeki artış sonucu 11 milyon m²'lik bir genişleme daha kaydedilmiş olup, bu son haliyle Eskişehir Organize Sanayi Bölgesi 32 milyon m²'lik alana ulaşmış, ülkemizin en büyük sanayi bölgesi durumundadır.¹²² Bu dönemde Organize Sanayi Bölgesi'ne Toprak Holding, Paşabahçe, Pınar Holding gibi büyük ölçekli yatırımcılar gelmiş, bölge dışında ise özellikle İnönü ve Çifteler ilçelerinde seramik üretimine yönelik yeni yatırımlarda gerçekleştirilmiştir.

Ülkemizin önemli sanayi merkezlerinden biri olan Eskişehir'i sektörel bazda incelediğimizde ilin sanayisinin tek bir sektör alanında gelişmediğini, başta Makine İmalat Sanayi olmak üzere Taş ve Toprağa Dayalı İmalat Sanayii, Madencilik, Dokuma ve Hazır Giyim Sanayii, Elektrikli Araç ve Gereç Sanayi, Metal Eşya Sanayi, Gıda Sanayi ve Orman Ürünleri, Mobilya ve Kimya Sanayi gibi çeşitli alanlarda dağılıma sahip bulunduğu görülmektedir. Bu sektörlerden Makine İmalat, Metal Eşya Sanayi ve Gıda Sanayi % 70'lik bir paya sahiptir.¹²³

Eskişehir'de üretilen bazı ürünlerin ulusal üretimdeki payları ise Tablo 8'de verilmiştir.

Tablo 8: Bazı Ürünlerin Ulusal Üretiminde Eskişehir'in Payı

Ürünler	Yüzde (%)
Uçak Motoru	100
Dizel Lokomotif	100
Boraks	100
Soğutucu (Kompresör)	95
Buzdolabı	60
Manyezit	60
Soba ve Aksesuarları	40
Seramik (Yer ve Duvar)	40
Bisküvi ve Kek	35
Kiremit ve Tuğla	25

Kaynak: ESO, Ürün Kataloğu, a.g.e., s.16.

¹²² Aynı, s.16.

¹²³ Aynı, s.17.

Eskişehir’de üretilen bazı ürünlerin ulusal üretimdeki paylarına baktığımızda uçak motoru, dizel lokomotif ve boraks’ın % 100’ünün üretiminin, soğutucunun % 95’inin, buzdolabı ve manyezit’in % 60’ının, soba ve aksesuarlarıyla seramiğin % 40’ının, bisküvi-kek’in % 35’inin, kiremit ve tuğlanın ise % 25’inin üretiminin gerçekleştirildiği görülmektedir.

1997 verilerine göre Eskişehir’de sanayi sektörünün yarattığı katma değer toplam 177 trilyon olup, bu değer il genelinde yaratılan toplam 334 trilyonluk milli gelirin %53’üne karşılık gelmektedir. % 53’lük bu oran aynı zamanda ilin ekonomisinde sanayi sektörünün ne derece önemli olduğunda göstermektedir.¹²⁴

Eskişehir sanayisinin ulaştığı noktaya baktığımızda bugün Eskişehir Sanayi Odasının üye sayısı 430 olup, Organize Sanayi Bölgesi’nde yatırım yapan firma sayısı ise 256’dır. Halen bu kuruluşlardan 199’ü üretimde, 39’u inşaat safhasında geriye kalan 18’i ise proje aşamasında bulunmaktadır. Oda üyesi kuruluşların 1999 yılı toplam ciroları ise 2 milyar dolara ve ihracatları da 550 milyon dolara ulaşmıştır. Bu kuruluşlarda çalışanların sayısı ise yaklaşık 40 bin kişi civarındadır.¹²⁵

4.3. Serbest Bölgenin Uygulanabilirliği Açısından Eskişehir Organize Sanayi Bölgesi

Köklü bir geçmişe sahip olan Eskişehir Sanayii, yeniliklere ve değişikliklere olan duyarlılığı, uyumu ile sürekli gelişmeye açık bir tablo çizmiştir. Ülkemizdeki bir çok ilde yöresel etmenler nedeniyle belli bazı sektörlerde ağırlık söz konusu iken ilimizde 9 değişik ana sektörde faaliyet gösteren 440 sanayi kuruluşu bulunmaktadır.¹²⁶

Gerek tarihsel süreç, gerekse genel yapı olarak incelediğimizde Eskişehir Organize Sanayi Bölgesinin gelişmesini ve özelliklerini şu başlıklar altında inceleyebiliriz.¹²⁷

¹²⁴ Aynı, s.17.

¹²⁵ ÖZAYDEMİR, a.g.e., s.36.

¹²⁶ Eskişehir Sanayi Odası’ndan elde edilmiş veridir.

¹²⁷ Eskişehir’in Ekonomik ve Sosyal Göstergeleri, (Eskişehir Sanayi Odası, Yayın No: 28), Eskişehir, 1999, s.53.

- 1969 yılında Eskişehir Sanayi Odasının Mütessesbis Teşekküllüğünde kurulan Eskişehir Sanayi Bölgesi ilk aşamada 1 milyon m² olarak planlanmış, ancak planlanan alanın kısa sürede dolması sebebiyle 2 milyon m² gelişme alanı ilave edilmiş ve toplam 3 milyon m²'ye ulaşmıştır.
- I. Bölge ve Gelişme alanında 1990'lı yıllarda % 100 doluluk sağlanmıştır. Ülkemizin ve şehrimizin sanayileşme ivmesini gözönüne alan Eskişehir Sanayi Odası bölgenin genişletilmesi kararını almıştır.
- Kısa sürede sonuçlandırılan çalışmalarla bölge 32 milyon m²'ye genişletilmiştir. Bu alanla Eskişehir Organize Sanayi Bölgesi ülkemizin en büyük alana sahip Organize Sanayi Bölgesi durumuna gelmiştir.
- Eskişehir Organize Sanayi Bölgesi Türkiye'nin önemli karayolu ve demiryolu güzergahlarının kesişme noktasında bulunmaktadır. Ülkemizin İstanbul, İzmir ve Bursa gibi ekonomik merkezlerini Orta Doğu ve Güney Anadolu illerine bağlayan kavşak noktasında olması ulaşım alanında önemli bir üstünlük arz etmektedir.
- Eskişehir Organize Sanayi Bölgesi ülkemizin enerji dağıtım hatlarının kesişme noktasındadır. Bölge sınırları içinde kalan Eskişehir TM-2 154 kV/34.5 kV indirici merkeze, Seyitömer ve Tunçbilek Termik Santralleri ile Yenice ve Gökçekaya hidroelektrik santrallerine bağlanmaktadır. Ayrıca bölge İstanbul-Ankara doğalgaz boru hattına 9 km. uzaklıktadır. Bölge doğalgazı sanayicilerin kullanımına sokan ülkemizin ilk organize sanayi bölgesi'dir. Enerji kaynağının güvenilir, kaliteli ve kesintisiz olarak sağlanması amacıyla bölgede yer alan kuruluşların ortaklığında kurulan bir oto prodüktör grubu aracılığıyla 40 MW birleşik ısı santrali ile bölgenin buhar ve elektrik enerjisi güvence altına alınmış olup, bölgenin enerji ihtiyacının olası artışları gözönüne alınarak 40 MWA'lık birleşik ısı santralinin mevcut sisteme ilave edilmesi durumu ortaya çıkmıştır.

Eskişehir Organize Sanayi Bölgesi'nin sunduğu altyapı olanakları ve destekleme hizmetleriyle, gelişmiş ülkelerin üreticileri ile eşit koşullarda faaliyet göstermeleri sağlanılmaya çalışılmakta olup halen devam eden ve temeli 1997 yılında atılmış bulunan bilim parkı projesi ile sanayicilere Ar-Ge alanları, enstitüler, hazır binalar ve serbest bölge imkanı sağlanması planlanmaktadır.¹²⁸

Bilim parkı içerisinde yer alacak olan serbest bölgenin 200.000 m²'lik bir arazi üzerine inşası düşünülmüştür. Yılda yaklaşık olarak 600 milyon dolar ihracat yapan Eskişehir Sanayi Odası Üyesi kuruluşların serbest bölge ile birlikte daha fazla ihracat yapabilmeleri, bunun yanısıra ithalatta karşılaşılan bir takım zorlukların asgari düzeye indirilmesi de hedeflenmektedir.¹²⁹

Kurulabilecek bir serbest bölgede hedef, üretim faaliyetlerinin buraya kaydırılması olabilecektir. Ancak Eskişehir sanayisinin gelişim yönünün ileri teknolojilere yönelerek gerçekleşmesi (kiloda hafif, pahada ağır malların üretimi sonucu yaratılacak katma değere bağlı olması) serbest bölgede de ağırlıklı olarak ileri teknolojilere dayalı bir yapının oluşması sonucunu doğurabilecektir. Bunun yanında bölgedeki mevcut dış ticaretin gelişmesine katkı sağlayacak ticari faaliyetlerde ağırlıklı olarak ortaya çıkabilecektir.¹³⁰

Unutulmamalıdır ki, serbest bölgeler kuruldukları yörede yeni bir ticari olgu yaratmamakta sadece mevcut ticari potansiyeli ve kapasiteyi sunduğu özel avantajlarla desteklemekte, böylelikle artan üretimin dış ticarete yönelerek müteşebbisin dünyaya açılmasını sağlamada yol gösterici olmaktadır. Türkiye'de serbest bölgelerin kısa tarihine bakıldığında genellikle bahsedilen duruma uyulduğu görülmektedir. Bugün faaliyette bulunan 17 serbest bölgenin çoğunun dış ticaret potansiyeli düşük az gelişmiş yöreler yerine Türkiye'nin ihracat lokomotifi niteliğindeki ekonomisi güçlü kıyı kentlerinde yer aldığını görmekteyiz.¹³¹

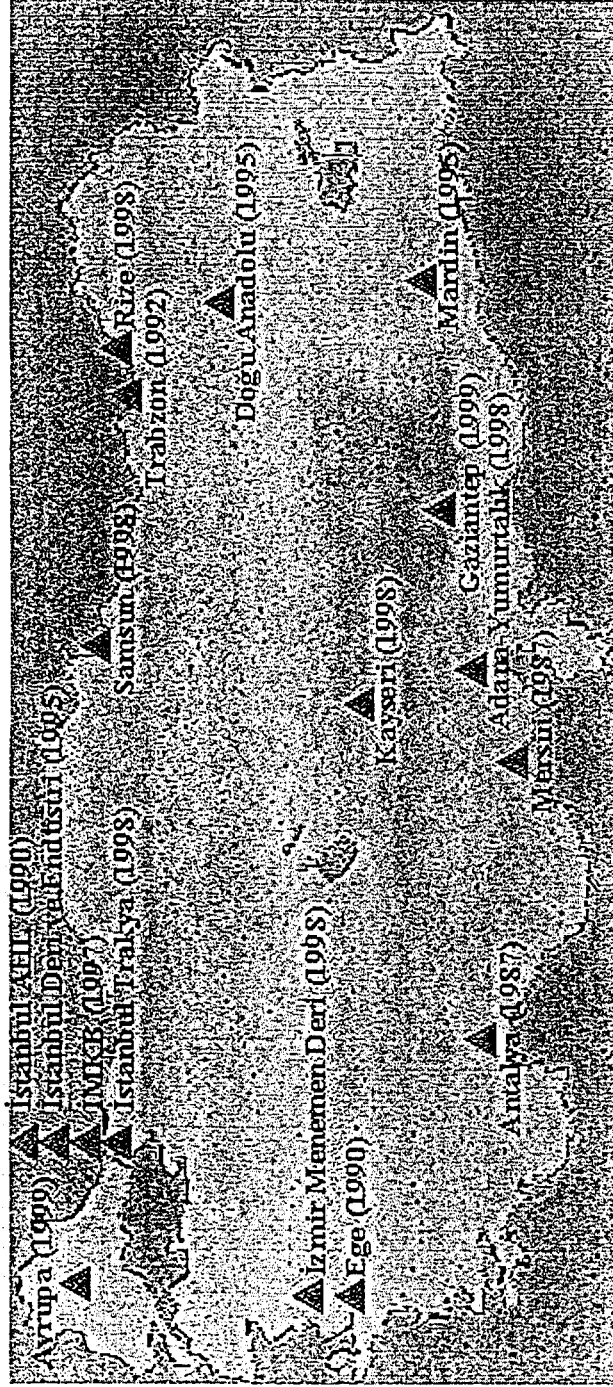
¹²⁸Eskişehir Sanayi Odası'ndan elde edilmiş veridir.

¹²⁹Aynı.

¹³⁰Aynı.

¹³¹DURAN, a.g.e., s.9-10.

Şekil 1: Türkiye’de Bulunan Serbest Bölgelerin Coğrafyası

Kaynak: <http://www.foreigntrade.gov.tr/sb/harita.htm>

Eskişehir ilinde üniversite-sanayi işbirliğinin somut ürünü olan Bilim Parkının Organize Sanayi Bölgesinin yanında kurulmasıyla girişimcilerin ileri teknoloji ve bilim parkı içinde yer alacak olan serbest bölge ile dünya ekonomik sistemine entegrasyonunun kolaylaşması önemli bir avantaj olabilecektir. Eskişehir Bilim Parkı'nın öncelikli hedefleri arasında; ilin ve bölgenin, buna bağlı olarak da Türkiye'nin teknolojik gelişmesine katkıda bulunacak bir iklim yaratmak, ulusal Ar-Ge faaliyetlerinde ve Türkiye'nin uluslararası teknolojiye katkılarını arttırmada katalizör olmak, küçük ve orta ölçekli sanayinin ileri teknolojiye yönelimini hızlandırmak, ildeki ve bölge genelindeki sanayiye yönelik araştırmaları teşvik etmek şeklinde sıralanabilir.¹³² Bölge de faaliyet gösterebilecek ve ithal girdi kullanarak üretim yapabilecek yerli firmalara gümrük vergisiz olarak dünya fiyatlarından girdi elde edebilme olanağı sağlanarak, yurtdışındaki rakipleriyle eşit şartlarda üretim olanağına sahip olunması durumu ortaya çıkabilecek, sağlanan kolaylıklar sebebiyle de bölgede ihracat imkanları artabilecek ve buna bağlı olarak döviz girdisinde artış gözlenebilecektir.¹³³

Serbest bölgelerden yapılan ihracat, hem ihracat gelirlerinin artmasını hem de ihracat pazarlarının genişlemesini sağlayacaktır. Serbest bölgelerin yaratacağı ihracat geliri, serbest bölgelerde kurulu bulunan yerli, yabancı üretici ve ihracatçı firmaların gerek hammadde ve diğer girdiler, gerekse yarı mamul ve mamul mal ihtiyacını ana ülkeden karşıladıkları oranda artabilir. Söz konusu ihracatın artmasında serbest bölgelerin sağladığı kolaylıklarda önemli olmaktadır.¹³⁴ Bu bağlamda Türkiye'de kurulu serbest bölgeler üzerinden ihracat yapmak, Türkiye'den ihracat yapılmasına göre şu rekabet avantajlarını sağlamaktadır.¹³⁵

- a. Kur farkı ve hızlı beyanname kapama avantajı
- b. Bürokrasinin minimuma inmesi avantajı

¹³²Eskişehir Organize Sanayi Bölgesi Tanıtım Broşürü.

¹³³Eskişehir Sanayi Odası'ndan elde edilmiş veridir.

¹³⁴GÜLDAMLA, a.g.e., s.52.

¹³⁵Atila BAĞRIAÇIK, "Serbest Bölgelerin Türk İhracatına ve İhracatçısına Sağladığı Avantajlar", *Dünya Gazetesi*, (14 Mart 2001), s.15.

- c. Dış ticaret departmanı uzmanlarının serbest bölgede istihdamının avantajı
- d. Serbest bölgelerden transit ticaret yapma avantajı
- e. Türk ihraç ürünlerinin yarı mamul veya daha ileri seviyede serbest bölgede tamamlanarak ihraç edilme avantajları
- f. İhraç malının bünyesinde kullanılan girdileri serbest bölgelerde depolayarak, gerektiği zaman ithal etme avantajları
- g. Serbest bölgede elde edilen kârların Türkiye'ye transferinde vergi muafiyeti

Şimdi bunları kısaca açıklayalım;¹³⁶

Türkiye'de normal şartlarda vadeli ihracat yapan firmalar, ihracat faturasının kesildiği tarihle dövizin geldiği tarih arasındaki süre için kur farkı oluşmakta ve bu fiktif kur farkının vergisini ödemektedir. Serbest bölgelerde ise işlemler döviz üzerinden yürütüldüğünden, yerel ülkenin parasının kullanımı nedeniyle oluşabilecek kur farklılıkları ortaya çıkmamaktadır. Kur farkı problemi ile karşı karşıya gelmemek için mal önce serbest bölgeye ihraç edilir ve bölgedeki banka hesabından söz konusu malın bedeli hemen transfer edilerek Döviz Alım Belgesi'nin de kesilmesiyle kur farkı yok edilmektedir. Diğer taraftan Türkiye'nin herhangi bir bölgesindeki gümrük idaresinden ihracat rejimi dahilinde ihraç edilecek olan bir eşya ancak, gümrük idaresinden ihracat işleminin bitirilip, sözkonusu eşyanın Türkiye'nin sınırlarını geçmesinden sonra ihracat işlemi gerçekleştirilmiş olacaktır. Ancak bu durumda gümrük beyannamesinin kapanması ve beyanname arkasına intaç tarihi yani eşyanın Türkiye'nin siyasi sınırlarını terk ettiği tarih vurulduktan sonra KDV beyannamesindeki matraha dahil edilerek, yeminli mali müşavir iade raporunu yazabilmekte ve bu işlem uzun zaman kapsayabilmektedir. Aynı eşyanın gümrük işleminin bitirilip, serbest bölgeye girmesi durumunda, ihracat işlemin gerçekleştirilmiş halde, intaç tarihi hemen alınabilmektedir.

Serbest bölgelerde vergi mevzuatının geçerli olmaması, vergi dairelerine KDV, kurumlar vergisi, gelir vergisi, muhtasar beyanname, geçici vergi beyannamesi gibi beyannamelerin verilmemesi durumunu meydana getirecektir.

¹³⁶Aynı, s.15.

Türkiye’de geçerli olan SSK mevzuatına göre serbest bölgede istihdam edilen dış ticaret uzman ve elemanları için primler ödenmekte olup, ücret gelirlerinden stopaj yapılarak, muhtasar beyanname ile her ayın 20’sinde vergi dairesine yatırma yükümlülüğü sözkonusu değildir. Serbest bölgeler sağladığı bu olanakla hem ücreti yüksek olan yerli ve yabancı pazarlamacıları istihdam edebilmekte, hem de her türlü iletişim giderlerinden KDV muafiyeti alması işlemsel maliyeti düşürmektedir.

Türkiye’de yarı mamul olarak üretilen ürünlerin serbest bölgeye gönderilmesi ve bunların dış ülkelerden daha ucuza getirilen girdilerle birleştirilerek, bölgeden ihracı hem fiyat açısından bir rekabet sağlamakta hem de birleştirilen girdilerin Türkiye’ye geçici giriş ve çıkışında zaman alıcı işlemlerden muaf olunacaktır.

Ülkelerin birbirleriyle olan ticari ilişkilerinde ihrac fiyatının rekabet açısından önemi büyüktür. Eğer ülkenin üretilen ihrac ettiği malın bünyesinde kullanılan girdiler kendi ülkesindeki girdilerden daha ucuz ise ülke tarafından bu girdilerin ithal edilmesi gündeme gelecektir. Gerek teşvikli gerekse teşviksiz olarak girdilerin bir defada vergilerini ya da teminatını vererek ithal edilmesi ihracatı yapacak olan kesim üzerinde finansman yükü oluşturacaktır. İthalatın önce büyük partiler halinde serbest bölgeye depolayıp ihtiyaç olduğu zaman ithal etme olanağı sağlanabildiğinden sözkonusu finansman yükü altına girme durumu önlenmiş olmaktadır.

Sözkonusu rekabet avantajlarının yanında kurulabilecek bir bölgeye yurtdışından getirilebilecek malların daha sonra tekrardan yurtdışına satılması (re-eksport) olayı meydana gelebilecek, üretim yapan firmalar kullandıkları ithal girdilerde kesinti olması durumunda ise malları ilk olarak serbest bölgeye getirdikten sonra buradan ülkeye küçük partiler halinde ithal edilebilecek depolama ve gümrük vergisi giderleri azaltılabilecek bu da üretim maliyetinin düşmesi sonucunu doğurabilecektir.

SONUÇ

Serbest bölgeler; ülkenin siyasi sınırları içinde yer almakla beraber dış ticaret, vergi ve gümrük mevzuatının uygulanması açısından gümrük hattı dışında sayıldığından dolayı, kuruldukları ülkede geçerli bulunan ticari, mali ve iktisadi alanlara yönelik yasal düzenlemelerin uygulanmadığı, bu bölgelerde gerçekleştirilen sınai ve ticari faaliyetler içinde daha geniş muafiyet ve teşviklerin tanındığı, ülkenin diğer kısımlarından fiziki olarak ayrılan ve ticari, endüstriyel ve hizmet faaliyetlerinin yapıldığı yerler olarak tanımlanmaktadır.

Dünyadaki uygulamalarının uzun bir geçmişe sahip olduğu Serbest Bölgeler konusunun ülkemizdeki çalışmalarının geçmişi Osmanlı İmparatorluğu dönemine kadar uzanmakta ise de somut sonuçlar veren çalışmaların 1980'li yıllarda uygulanmaya başlanan ihracata dayalı büyüme modeli ile gerçekleştiği söylenebilir. 1985 yılında 3218 sayılı Serbest Bölgeler Kanunu'nun yürürlüğe girmesinden sonra ülkemizdeki ilk uygulamalar olan Mersin ve Antalya Serbest Bölgeleri kurulmuş bu uygulamaları daha sonra sırasıyla Ege, İstanbul-Atatürk Havalimanı, Trabzon, İstanbul Deri ve Endüstri, Doğu Anadolu, Mardin, İMKB Uluslararası Menkul Kıymetler, İstanbul Trakya (Çatalca), İzmir Menemen Deri, Samsun, Rize, Kayseri, Adana-Yumurtalık, Avrupa (Çorlu) ve Gaziantep Serbest Bölgeleri takip etmiştir.

1987 yılında kamu arazisi üzerinde altyapı giderlerinin devletçe karşılandığı Mersin ve Antalya Serbest Bölgelerinin kurulmasının ardından Serbest Bölgeler Tesis ve Geliştirme Fonu'nun genel bütçe içine alınmasıyla mali imkanların daralması gündeme gelmiş ve serbest bölgelerin kamu arazisi üzerinde özel sektör tarafından kurulduğu bölgeler faaliyete geçmiştir. Bu gelişmelerden sonra, özel sektörden gelen talepler karşısında mülkiyetide özel sektöre ait, alt ve üst yapı giderlerinin de özel sektörce karşılandığı serbest bölgelerin kurulmasına başlanmıştır.

Bugün gelinen noktaya baktığımızda, 1988 yılında kurulu bulunan iki bölgenin

ticaret hacmi 153 milyon dolar iken bu rakam 10 yıl sonra 1998'de diğer serbest bölgelerinde kurulup faaliyete geçmesiyle 7.7 milyar dolara, 1999 yılında ise 7.8 milyar dolara ulaşmıştır. 1999 yılı itibariyle bu rakam Türkiye'nin dış ticaret hacminin % 12'sine karşılık gelmektedir. 2000 yılı Ekim ayına kadar olan verilere göre de Serbest Bölgelerin toplam ticaret hacmi 9.1 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir.

Yapılan bu araştırmada ülkemizde faaliyete geçmeye başladıkları 1988 yılından günümüze kadar geçen süre içerisinde Serbest Bölgelerin gerçekleştirmiş oldukları performans, bölgelerin yıllık ticaret hacimleri, toplam ticaret hacmindeki değişimler, ticaret hacimlerinin ülkelere ve sektörler göre dağılımı, kullanıcıların faaliyet konusuna göre dağılımı ve son olarak da bölgelerde çalışan personel sayısı dikkate alınarak incelemek amaçlanmış bunun yanında Serbest Bölgelerin uygulanabilirliği açısından Eskişehir Organize Sanayi Bölgesi hakkında bilgi verilmeye çalışılmıştır.

EKLER

EK-1
TİCARET HACMİNİN ÜLKELERE GÖRE DAĞILIMI (.000 ABD \$)
BREAKDOWN OF THE TRADE VOLUME BY COUNTRIES (.000 US \$)
2000 Ocak-Ekim (January-October)

Ülkeler	Bölgelere Giriş	Bölgelerden Çıkış	Toplam
I. OECD ÜLK/ OECD COUNTRIES	2,707,405	590,204	3,297,609
A. AB ÜLK/ EU COUNTRIES	2,136,157	512,888	2,649,045
ALMANYA/GERMANY	420,612	277,550	698,162
AVUSTURYA/AUSTRIA	20,499	2,345	22,844
BEL.-LÜKSEM./BEL.-LUXEM.	145,286	17,893	163,179
FRANSA/FRANCE	354,708	40,988	395,695
HOLLANDA/NETHERLAND	245,848	35,632	281,480
İNGİLTERE/ENGLAND	168,454	71,155	239,609
İSPANYA/SPAIN	141,616	10,315	151,931
İTALYA/ITALY	299,413	35,712	335,125
DİĞERLERİ/ OTHERS	339,720	21,299	361,019
DANİMARKA	8,300	2,064	10,364
FİNLANDİYA	16,301	3,447	19,749
İRLANDA	73,194	10,027	83,220
İSVEÇ	223,344	1,733	225,077
PORTEKİZ	1,321	993	2,315
YUNANİSTAN	17,260	3,034	20,294
B. D. OECD ÜLK./ O. OECD COUNT.	571,248	77,316	648,564
A.B.D./U.S.A.	190,539	45,992	236,531
ÇEK CUM./CZECH REPUBLIC	8,034	2,041	10,075
İSVİÇRE/SWITZERLAND	39,591	7,459	47,050
G. KORE/S. KOREA	125,999	5,763	131,762
JAPONYA/JAPAN	142,503	2,594	145,097
KANADA/CANADA	28,101	4,493	32,594
NORVEÇ/NORWAY	6,422	330	6,752
POLONYA/POLAND	3,773	5,935	9,708
DİĞERLERİ/ OTHERS	26,286	2,709	28,995
AVUSTRALYA	15,499	1,218	16,717
İZLANDA	1,065	32	1,097
MACARİSTAN	5,798	323	6,121
MEKSİKA	2,381	759	3,140
YENİ ZELANDA	1,542	378	1,920
II. D. AVR. ÜLK./ O. EURO. COUNT.	22,960	25,547	48,507
BULGARİSTAN/BULGARIA	8,063	5,773	13,836
ROMANYA/ROMANIA	10,744	11,828	22,572
SİRBİSTAN/SERBIA	4	358	362
DİĞERLERİ/ OTHERS	4,149	7,588	11,737
MAKEDONYA	101	3,854	3,955
MALTA		403	403
SLOVAK CUM.	3,362	312	3,675
SLOVENYA	439	433	873
HIRVATİSTAN	71	45	116
YUGOSLAVYA	90	2,459	2,549
İSKOÇYA	26	3	29

LETONYA			
DİĞER	58	80	138
III. TÜRK CUM./TURKIC REP.	82,325	75,687	158,012
AZERBAYCAN/AZERBAJAN	10,668	17,189	27,857
KAZAKİSTAN/KHAZAKİSTAN	910	21,265	22,175
KIRGIZİSTAN/KIRGZİSTAN	261	4,220	4,482
K.K.T.C./T.R.N.C	3,463	9,275	12,738
ÖZBEKİSTAN/UZBEKİSTAN	20,306	12,491	32,797
TÜRKMENİSTAN/TURKMENİSTAN	46,717	11,247	57,964
ÇEÇENİSTAN/			
IV. ESKİ SSCB/FORMER USSR	135,095	55,221	190,316
GÜRCİSTAN/GEORGIA	1,385	7,277	8,662
RUSYA/RUSSIA	106,554	23,169	129,723
UKRAYNA/UKRAINE	26,039	17,892	43,931
DİĞERLERİ/OTHERS	1,117	6,883	7,999
BEYAZ RUSYA	130	4,531	4,661
ERMENİSTAN	199		199
LİTVANYA	679	118	797
MOLDOVA	108	2,234	2,342
V. İSLAM ÜLK./ISLAMIC COUNT.	121,276	112,798	234,075
B.A.E./UNITED A. EMIRATES	8,611	5,433	14,044
ENDONEZYA/INDONESIA	17,720	514	18,234
FAS/MOROCCO	1,017	3,181	4,199
IRAK/IRAQ	575	25,648	26,222
İRAN/IRAN	11,192	20,560	31,752
KUVEYT/KUWAIT	108	2,728	2,835
MALEZYA/MALEYSIA	27,642	118	27,760
MİSİR/EGYPT	12,575	9,640	22,215
PAKİSTAN/PAKİSTAN	11,729	3,540	15,270
SURİYE/SYRIA	2,905	3,355	6,260
S. ARABİSTAN/SAUDI ARABIA	14,671	4,308	18,978
TACİKİSTAN/TAJIKİSTAN	3,137	284	3,422
TUNUS/TUNUSIA	50	1,498	1,547
ÜRDÜN/JORDAN	411	4,744	5,156
DİĞERLERİ/OTHERS	8,934	27,247	36,181
ABUDABİ			
ARNAVUTLUK		521	521
BOSNA-HERSEK	178	85	263
CEZAYİR	383	16,946	17,329
KATAR	171	277	448
LİBYA	1,188	1,676	2,864
NİJERYA	101	172	273
SUDAN	144	502	646
UMMAN		1	1
YEMEN	123	233	355
LÜBNAN	1,888	5,141	7,029
DUBAİ (7. EMİRLİK)	2,462	946	3,408
BAHREYN	1,983	206	2,189
BANGLADEŞ	302	308	610
AFGANİSTAN	11	132	143

DİĞER		103	103
VI. D. ÜLKELER/OTHER COUNT.	450,786	93,407	544,193
ÇİN/P. REP. OF CHINA	76,792	658	77,451
HONG KONG/HONG KONG	49,182	2,735	51,917
HİNDİSTAN/INDIA	50,002	1,737	51,739
İSRAİL/ISRAEL	18,432	19,720	38,153
SİNGAPUR/SINGAPORE	18,267	1,366	19,632
TAYVAN/TAIWAN	96,176	2,283	98,458
<i>DİĞERLERİ/OTHERS</i>	141,936	64,907	206,844
ARJANTİN	7,280	355	7,635
BREZİLYA	11,973	839	12,812
G. AFRİKA CUM.	1,451	2,088	3,539
TAYLAND	31,911	658	32,568
KOLOMBİYA	1,711	423	2,135
VİETNAM	1,562	126	1,688
FİLİPİNLER	1,030	642	1,672
FİLDİŞİ SAHİLİ	4,053	94	4,146
MORİTANYA		112	112
MONAKO			
LİBERYA		196	196
K. RUM KES.		2	2
PANAMA	2,149	75	2,224
SEYLAN	12,985	36	13,021
GANA	3,786		3,786
KAMERUN		1	1
EKVATOR			
DİĞER ÜLK.	14,487	7,879	22,365
<i>GÜMRÜKSÜZ MAĞAZALAR</i>	3,208	34,224	37,432
<i>DİĞER SERBEST BÖLGELER</i>	27,508	16,856	44,364
VII. TÜRKİYE/TURKIYE	803,229	3,844,707	4,647,936
TOPLAM/TOTAL	4,323,076	4,797,571	9,120,648

Kaynak: DTM. Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü

EK-2 TİCARET HACMİNİN SEKTÖRLERE GÖRE DAĞILIMI
2000 Ocak-Ekim (January-October)

Sektörler	Türkiye'den	Bölgeden	Yurtdışından	Bölgeden	Toplam	Oran %
	Bölgeye	Türkiye'ye	Bölgeye	Yurtdışına		
I. TARIM	60,359,953	246,204,178	317,386,814	133,055,273	757,006,218	8.30
A-BİTKİSEL ÜRÜNLER	24,704,781	165,241,040	220,730,889	110,311,436	520,988,146	5.71
-Pamuk	7,240,416	107,795,205	87,954,899	11,606,512	214,597,032	2.35
-Tütün	851,025	346,306	26,232,752	30,816,472	58,246,555	0.64
-Fındık	933,695	190,510	7,587,760	9,660,738	18,372,703	0.20
-Kuru Üzüm	948,174	39,280	220,664	1,377,196	2,585,314	0.03
-Diğerleri	14,731,471	56,869,739	98,734,814	56,850,518	227,186,542	2.49
Sebze-Meyva	47,688	152,905	175,072	475,363	851,028	0.01
Kahve-Çay-Baharat	1,309,396	3,703,001	3,688,421	1,939,001	10,639,819	0.12
Y. Tohumlar-Yem	39,908	5,062,434	4,600,612	126,338	9,829,292	0.11
Diğerleri	13,334,479	47,951,399	90,270,709	54,303,816	205,860,403	2.26
B-HAYVANCILIK ÜRÜNLERİ	23,664,645	38,220,119	56,805,613	11,115,488	129,805,865	1.42
-Canlı Hayvanlar	40,320	736,236	6,392,360	6,579,936	13,748,852	0.15
-Ham deri	21,512,835	21,133,408	35,235,659	1,741,471	79,623,373	0.87
-Yün-kıl	2,001,523	3,359,542	3,037,034	1,388,677	9,786,776	0.11
-Diğerleri	109,967	12,990,933	12,140,560	1,405,404	26,646,864	0.29
C-SU ÜRÜNLERİ	605,316	142,801	414,472	859,242	2,021,831	0.02
D-ORMAN ÜRÜNLERİ	11,385,211	42,600,218	39,435,840	10,769,107	104,190,376	1.14
II. MADEN. VE TAŞOAKÇILIĞI	4,558,993	1,943,928	1,550,639	5,456,643	13,510,203	0.15
III. SANAYİ	738,309,883	3,596,559,324	3,200,910,044	814,352,238	8,350,131,489	91.55
A-İŞLENMİŞ TARIM ÜRÜNLERİ	17,200,914	31,623,301	61,142,917	50,051,227	160,018,359	1.75
-Gıda Sanayi Ürünleri	15,031,306	20,200,484	27,080,510	20,313,160	82,625,460	0.91
-İşlenmiş Orman Ürünleri	624,870	4,386,178	3,599,892	82,640	8,693,580	0.10
-Diğerleri	1,544,738	7,036,639	30,462,515	29,655,427	68,699,319	0.75
B-İŞLENMİŞ PETROL ÜRÜNLERİ	8,325,065	90,270,246	93,336,808	1,388,129	193,320,248	2.12
C-SANAYİ ÜRÜNLERİ	712,783,904	3,474,665,777	3,046,430,319	762,912,882	7,996,792,882	87.68
-Kimya Sanayi Ürünleri	16,957,084	247,241,368	248,567,781	37,699,550	550,465,783	6.04
-Lastik-Plastik Sanayi Ürünleri	38,799,041	157,418,028	132,142,517	29,786,028	358,145,614	3.93
-Deri-Kösele Sanayi Ürünleri	12,091,949	81,181,500	10,455,056	15,005,323	118,733,828	1.30
-Tekstil-Konfek. San. Ürün.	249,070,622	322,425,674	209,459,104	187,741,736	968,697,136	10.62
-Cam-Seramik Sanayi Ürünleri	10,443,244	25,464,170	19,075,783	16,340,304	71,323,501	0.78
-Demir-Çelik Sanayi Ürünleri	8,027,244	36,367,480	32,681,341	10,501,577	87,577,642	0.96
-Demir Dışı Metaller San. Ürün.	21,373,769	47,611,987	35,668,380	13,014,663	117,668,799	1.29
-Madeni Eşya Sanayi Ürünleri	5,958,879	18,050,559	13,306,444	3,911,481	41,227,363	0.45
-Makina Sanayi Ürünleri	143,280,333	1,375,367,971	1,365,097,747	212,841,844	3,096,587,895	33.95
-Elektrik Sanayi Ürünleri	5,391,322	92,808,363	86,739,656	6,892,963	191,832,304	2.10
-Otomotiv Sanayi Ürünleri	143,045,944	683,101,488	615,500,130	166,100,901	1,607,748,463	17.63
-Diğerleri	59,788,559	388,954,832	277,241,115	63,076,512	789,061,018	8.65
- Çimento	10,438,360	2,471,612	1,805,547	10,016,670	24,732,189	0.27
- Ahşap Eşya	117,930	1,906,977	2,576,278	0	4,601,185	0.05
- Alet Ve Cihazlar	4,020,538	42,442,562	33,841,831	3,106,687	83,411,618	0.91
- Diğer	45,211,731	342,133,681	239,017,459	49,953,155	676,316,026	7.42
Toplam	803,228,829	3,844,707,430	3,519,847,497	952,864,154	9,120,647,910	100.00

Kaynak: DTM, Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü.

Ek-3 Serbest Bölgelerimizin Aylar İtibariyle Ticaret Hacmi (1000 ABD \$)

	1999					2000									
	Y. İçinden Bölgeye	Bölgeden Yurtiçine	Y. Dışından Bölgeye	Bölgeden Yurtdışına	Toplam	Yurtiçinden Bölgeye	Değişim (%)	Bölgeden Yurtiçine	Değişim (%)	Y. Dışından Bölgeye	Değişim (%)	Bölgeden Yurtdışına	Değişim (%)	Toplam	Değişim (%)
Ocak	53,923	127,875	141,072	78,947	401,817	54,090	0.31	208,080	62.72	208,681	47.93	69,309	-12.21	540,160	34.43
Şubat	63,307	211,124	176,455	85,082	535,968	68,438	8.10	272,745	29.19	255,164	44.61	84,766	-0.37	681,113	27.08
Mart	72,250	219,349	184,283	100,408	576,291	74,846	3.59	328,798	49.90	301,135	63.41	88,449	-11.91	793,228	37.64
Nisan	62,285	235,340	248,447	79,860	625,932	89,026	42.93	364,206	54.76	309,582	24.61	97,906	22.60	860,720	37.51
Mayıs	65,160	282,295	229,154	84,498	661,107	82,373	26.42	403,157	42.81	379,254	65.50	94,708	12.08	959,493	45.13
Haziran	98,032	309,258	238,333	93,529	739,152	90,270	-7.92	452,500	46.32	433,978	82.09	99,365	6.24	1,076,113	45.59
Temmuz	55,409	266,977	238,842	88,354	649,582	86,570	56.24	474,122	77.59	440,564	84.46	95,301	7.86	1,096,558	68.81
Ağustos	55,945	264,456	220,330	73,087	613,819	75,174	34.37	450,209	70.24	405,889	84.22	95,879	31.18	1,027,152	67.34
Eylül	65,596	274,492	237,524	82,944	660,556	95,565	45.69	403,845	47.12	351,992	48.19	108,930	31.33	960,331	45.38
Ekim	94,970	276,171	287,944	84,039	743,124	86,877	-8.52	487,045	76.36	433,608	50.59	118,250	40.71	1,125,779	51.49
Kasım	77,268	348,512	255,953	103,235	784,968										
Aralık	90,322	378,563	315,534	109,825	894,243										
Toplam	854,466	3,194,413	2,773,872	1,063,809	7,886,560	803,229		3,844,707		3,519,847		952,864		9,120,648	

Kaynak: DTM, Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü.

Ek-4 Serbest Bölgelerimizin Aylar İtibariyle Ticaret Hacmi (1000 ABD \$)

Aylar	1999 Aylık	2000 Aylık	Aylık Artış (%)	1999 Kümülatif	2000 Kümülatif	Kümü. Artış (%)
Ocak/Jan.	401,817	540,160	34.43	401,817	540,160	34.43
Şubat/Feb.	535,968	681,113	27.08	937,785	1,221,273	30.23
Mart/March	576,291	793,228	37.64	1,514,076	2,014,501	33.05
Nisan/April	625,932	860,720	37.51	2,140,009	2,875,221	34.36
Mayıs/May	661,107	959,493	45.13	2,801,116	3,834,714	36.90
Haziran/June	739,152	1,076,113	45.59	3,540,268	4,910,827	38.71
Temmuz/July	649,582	1,096,934	68.87	4,189,850	6,007,761	43.39
Ağus./Aug.	613,819	1,026,776	67.28	4,803,669	7,034,537	46.44
Eylül/Sept.	660,556	960,331	45.38	5,464,225	7,994,868	46.31
Ekim/Oct.	743,124	1,125,779	51.49	6,207,349	9,120,648	46.93
Kasım/Nov.	784,968			6,992,316		
Aralık/Dec.	894,243			7,886,560		
Toplam/Total	7,886,560	9,120,648		7,886,560		

Kaynak: DTM, Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü.

Ek-5 BÖLGELER İTİBARIYLA YILLIK TİCARET HACİMLERİ (1000 ABD \$)

BÖLGELER	1998	1999	% 99/98	1999 (I-X)	2000 (I-X)	(I-X) % 2000/1999
MERSİN	1,697,068	1,504,442	-11.4	1,238,061	1,427,117	15.3
ANTALYA	168,084	176,153	4.8	137,536	169,883	23.5
EGE	1,446,380	1,188,896	-17.8	948,373	1,378,627	45.4
İST-AHL	1,778,062	2,196,891	23.6	1,700,217	2,392,798	40.7
TRABZON	57,482	26,662	-53.6	23,328	11,515	-50.6
İST-DERİ	2,354,483	2,486,357	5.6	1,902,547	3,176,183	66.9
D. ANADOLU	476	614	28.9	214	1,000	367.5
MARDİN	13,698	5,270	-61.5	2,622	4,876	85.9
MENEMEN	178,578	180,678	1.2	138,829	200,385	44.3
SAMSUN	1,958	4,384	123.9	2,377	14,643	516.0
RİZE	1,726	11,987	594.6	9,644	13,425	39.2
İST. TRAKYA	19,769	72,784	268.2	50,641	148,147	192.5
AVRUPA		12,834		6,651	82,934	1,146.9
GAZİANTEP		15,750		6,262	30,682	390.0
KAYSERİ		656		180	18,584	
ADANA-YUMURTALIK		2,202			49,850	
TOPLAM	7,717,764	7,886,562	2.2	6,167,483	9,120,648	47.9

Kaynak: DTM, Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü.

Ek-6 TOPLAM TİCARET HACMİNDEKİ GELİŞMELER (1000 ABD \$)

	1988-90	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000 Ekim	TOPLAM TOTAL	%
YURTIÇİNDEN BÖLGELERE	112,586	126,856	136,243	215,760	492,320	545,439	584,217	683,828	875,643	854,466	803,229	5,430,587	13
BÖLGELERDEN YURTIÇİNE	210,252	181,847	209,906	333,914	702,030	968,989	1,243,558	2,088,847	3,004,772	3,194,413	3,844,707	15,983,236	39
YURTDIŞINDAN BÖLGELERE	193,975	122,364	186,517	293,375	442,718	902,017	1,230,079	1,973,956	2,815,572	2,773,872	3,519,847	14,454,290	35
BÖLGELERDEN YURTDIŞINA	71,530	60,140	94,902	177,860	321,685	543,184	576,367	761,243	1,021,777	1,063,809	952,864	5,645,362	14
TOPLAM	588,342	491,207	627,568	1,020,910	1,958,752	2,959,629	3,634,221	5,507,874	7,717,764	7,886,560	9,120,648	41,513,475	100

Kaynak: DTM, Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü.

KAYNAKÇA

AKÇA, Yüksel ve ERTEKİN, Engin. **Soru ve Cevaplarla Türkiye’de Serbest Bölgeler**, (Dış Ticaret Müsteşarlığı, Serbest Bölge Genel Müdürlüğü, Dış Ticaret Vakfı, 1998).

ATİK, Ahmet Hakan. **Serbest Bölge ve Türkiye’de Serbest Bölgeler**, (Ankara: Araştırma Müdürlüğü, Ocak 1998), GA-98-1-1.

BAĞRIAÇIK, Atilla. **Türkiye’de Belgelerle Uygulamalı Serbest Bölgeler ve Avantajları**, (İstanbul: Bilim Teknik Yayınevi, 1999).

BAĞRIAÇIK, Atilla. “Serbest Bölgelerin Türk İhracatına ve İhracatçısına Sağladığı Avantajlar”, **Dünya Gazetesi**, (14 Mart 2001).

DAĞDEMİR, Özcan. **Eskişehir Halkının Refah Düzeyi**, (Eskişehir: Etam Matbaa Tesisleri, 1999).

DEMİREL, Mehmet. **Serbest Bölgelerin Değerlendirilmesi ve Firma Seçimi**, (Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı, Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü, 1993).

DURAN, Erkut. “Serbest Bölgelerin Ülkemiz Dış Ticaretine Katkıları”, **Ankara Ticaret Odası Dış Ticaret Bülteni**, S.2, (Haziran 1999).

DURAN, Erkut. “Türkiye Serbest Bölgeleri”, **Ankara Ticaret Odası Dış Ticaret Bülteni**, S.1, (Mayıs 1999).

ERDOĞAN, Engin. **Serbest Bölgeler ve Türkiye’de Bir Model Denemesi**, (Eskişehir Anadolu Üniversitesi Basımevi, 1985).

- ERKAN, Hüsnü ve TATLIDİL, Rezan. **Serbest Bölgelerde Uygulanacak Teşvik Tedbirlerinin Sektörlere Katkıları Yönünden Değerlendirilmesi**, (Ankara, TOBB Yayınları, 1990).
- GÜLDAMLA, Aynur. “Serbest Bölgenin Kurulması ve Ekonomik Değerlendirme”, (Uzmanlık Tezi, Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı, 1994).
- İŞÇİEL, Necdet Sancar. “Türkiye’de Serbest Bölgeler ve Vergi Teşvikleri”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1992.
- KAYA, Muammer. “Eskişehir Ticari ve Sanayi Hayatının Dünü Bugünü ve Geleceği”, **Dünya Gazetesi**, Bölge Eki; Eskişehir, (8 Kasım 2000).
- KOCAMAN, Berna. **Serbest Bölgeler, Türkiye’de Seçilen Yerlerin Bilimsel Açından Değerlendirilmesi**, (Ankara: Özgü Yayıncılık, Nisan 1991).
- KOÇAK, Yakup. “Avrupa Topluluğunda Serbest Bölgeler”, (Uzmanlık Tezi, İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi, 1997).
- ÖZAYDEMİR, Savaş M. “Sanayileşmenin Öncü Kenti”, **Dünya Gazetesi**, (Bölge Eki), Eskişehir, (8 Kasım 2000).
- TEKELİ, İlhan ve İLKİN, Selim. **Dünyada ve Türkiye’de Serbest Üretim Bölgelerinin Doğuş ve Dönüşümü**, (Ankara: Yurt Yayınevi, 1987).
- YALÇINER, Tuğrul. “Ülkemizde Serbest Bölgelerden Beklentiler, Çevre Ülke Serbest Bölgeleri ve Antalya Serbest Bölgesi”, (Uzmanlık Tezi, Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü, 1993).

YILDIZ, Yusuf. "Bölgesel Kalkınmada Bir Ekonomik Araç: Mardin Serbest Bölgesi",
İGEME'den Bakış, Sayı: 10, (Nisan-Haziran 1999).

Kurum Yazarlılar

1999 Yılı Faaliyet Raporu, DTM, Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü.

Aylık Rapor, DTM, Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü, Mart 2000.

Aylık Rapor, DTM, Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü, Şubat 2000.

Aylık Rapor, DTM., Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü, Ocak 2000.

Aylık Rapor, DTM., Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü, Aralık 1999.

Aylık Rapor, DTM, Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü, Kasım 1999.

Aylık Rapor, DTM, Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü, Ekim 1999.

Aylık Rapor, DTM, Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü, Eylül 1999.

Aylık Rapor, DTM, Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü, Ağustos 1999.

Aylık Rapor, DTM, Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü, Temmuz 1999.

Aylık Rapor, DTM, Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü, Haziran 1999.

Aylık Rapor, DTM., Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü, Mayıs 1999.

Aylık Rapor, DTM., Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü, Nisan 1999.

Aylık Rapor, DTM., Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü, Aralık 1996.

Eskişehir 1999 Sanayi ve Ticari Durumu, Eskişehir, Mart 2000.

Eskişehir Sanayi Odası, **Ürün Kataloğu**, Eskişehir, 2000.

Eskişehir'in Ekonomik ve Sosyal Göstergeleri, (Eskişehir Sanayi Odası, Yayın No: 28), Eskişehir.

Eskişehir Organize Sanayi Bölgesi Tanıtım Broşürü.

"Madencilik ve Eskişehir'deki Madensel Kaynaklar", **Sanayide Yeni Ufuk**, Eskişehir Sanayi Odası Dergisi, 17. Sayı (Mayıs-Haziran/Temmuz-Ağustos 2000).

Serbest Bölgeler Mevzuatı, DTM., (4. Baskı, Ankara, Tanıtım ve Araştırma Dairesi Başkanlığı, 1996).

İnternet Kaynakları

<http://www.ant-freezone.org.tr/belge3.htm>

<http://www.isbi.com.tr/isbiveserbestbolge/html>

http://www.desbas.com.tr/tr/des_tr.htm

<http://www.foreigntrade.gov.tr/ticaret/dtdergi/nisan98/serbestb.htm/s.7>